

www.e-rara.ch

Polydori Vergilii Urbinatis de rerum inventoribus libri octo

Vergilius, Polydorus

Basileae, 1575

Universitätsbibliothek Basel

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-24>

Polydori Vergilii Urbinatis de inventoribus rerum lib. V.

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelnformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

incidisset pestilentia in mulieres grauidas, quæ contracta fuerat ex carne taurorum diu uendita populo: ob hoc ludi taurij dicti, & diis inferis dicati sunt. Habebant insuper & conuiuiorum celebrationes, quæ aut erant conuiuia pontificalia, quæ in sacrificiis à sacerdotibus parabantur: aut triumphalia, quæ post uictoriam Imperator uel dux populo dabat: aut funebria, ut ita honor haberetur demortuo. Dabantur item uiscerationes, id est, caro cruda, congiaria, & misilia, quæ spargebantur, ut puta linea, odores, unguenta, cum aliis temporibus, tum maximè Saturnalibus in theatro, ut Suetonius in Caligula: Sparsit & misilia uariarum rerum. Atq; tale fuit apud Romanos rerum sacrarum initium, quarum bonam nos partem accepimus, uti appositè per nos explicatur.

POLYDORI VER-
GILII VRBINATIS DE INVEN-
TORIBVS RERVM LIB. V.

Vnde nostris cõsuetudo sit festis diebus exornare templa, ac in illis offerre cereas imagines, tabellasq; miraculorum ponere, item conuiuari, quum quis præsertim sacerdos primam celebrat missam. Cap. I.

Vperiore uolumine, quo deniq; pacto Christiana religio propagata fuerit inter mortales, & de initio sacerdotij apud Hebræos & Romanos, ac nouissimè apud nos, et illud in quot officiorum

rum gradus abiuerit, abunde explicauimus: nunc autem peregrinos ritus ab ethnicis, id est, gentibus non Christianis (*id est* enim gens dicitur) acceptos, atque reliqua persequemur, quæ nostri iam suscepti sunt muneris. Quum igitur multa ab Hebræis, et non pauca ab Romanis cæterisque ethnicis ad nos instituta manauerint, poscit locus ut appositè ea perinde cõmemoremus, quæ ab his acceperimus: atque minimè conuenit tacita relinquere quæ ab illis simus mutuati, quum præsertim illa ipsa meliora fecerimus, ad melioremque usum adhibuerimus. Sunt itaque multi ritus propè germani, ex quibus et hic est. Porro apud nos festis diebus templa et domus nuptiales auleis exornantur: lauro, hedera, aliisque festis frondibus uestiuntur fores, ac uestibula decorantur coronis, spargunturque floribus. Quæ hercle omnia ipsi idolorum cultores antea seruabant. Vergilius,

Nos delubra deum miseri quibus ultimus esset

Ille dies, festa uelamus fronde per urbem. Et alibi,

— Et uariis florentia limina fertis.

Item Iuuenalis testatur,

Postibus et densos per limina tende corymbos.

Lauros quoque adhiberi solitas causa gaudiorum, indicat, quum ait, Pone domi lauros, duc in capitolia magnæ

Cretatumque bouem. Tradit idem Tertull. Quid, quod Martinus primus Romanus pontifex hæc eadem, quæ in canonic. decretis, cau. 26. quæst. 7. scripta leges, et testatur, et uetat? Consimiliter ritus offerendi cereas imagines, ab iisdem est profectus: quum enim Pelasgi (teste Dionysio Halicar. quæ etiã alibi super hæc re citauimus)

sedibus pulsi Dodonam peruenissent, ibi accepto responso, quo admoniti sunt, ut Siculorum continentem terram quaererent, in Latium demum post multos errores uenientes, in lacu Cotillienſi enatam deprehenderunt insulam, quam Cotilliam nominarunt. Hoc igitur quasi omne suscepto, has sibi praedictas esse sedes didicerunt, pulsisq; inde Siciliensibus incolis, regionem ipsi tenuerunt, decima praedae secundum responsum Apollini consecrata: erectoq; Diti sacello, & Saturno ara, illum humanis capitibus, hunc uirorum uictimis placare se existimabant, propter oraculum, in quo erat,

Et capita inferno, & patri transmittite lumen,
Saturni sacra, ut quidam uolunt, Saturnalia nominantes. Post haec ferunt, Herculem cum Geryonis pecore per Italiam redeuntem, suasisse illorum posteris, ut faustis sacrificiis, infausta mutarent, offerentes Diti non hominum capita, sed oscilla ad humanam effigiem formata, quasi parua ora, ut pars pro toto foret: & Saturni aras non mactatis uiris, sed accensis cereis excolentes, quia quibus non solum uirum, sed etiam lumen significat. Inde ergo ualuit consuetudo, ut Saturnalibus & cerei misitarentur, & sigilla, id est oscilla, arte fictili fingerentur, ac uenalia exponerentur, quae homines pro se ac suis piaculis Diti & Saturno offerrent. Haec quodammodo nostra uaticinabantur sacra: nam sic & nos eadem ex cera sigillaria, hoc est, imagunculas templis offerimus, & oscilla: quoties enim pars aliqua corporis laesa fuerit, utputa manus, pes, mamilla, statim uota facimus Deo, & eius diuis, quibus mox recuperata sanitate, illam manum, illum pedem,

pedem, illam mamillam ex cera formatam offerimus. Quae consuetudo sic increbuit haecenus, ut istiusmodi sigillaria ab hominibus ad reliqua animalia transferint: sanè sic pro boue, sic pro equo, sic pro oue, oscilla tēplis ponimus. In qua re quispiam uerecundè scrupulosus fortassis dicet, se planè nescire, an nos priscorum religionē potius uel superstitionem emulemur, quum talia Christianae ecclesiae rectores etiamnum admittant: quādo, auctore Catone De re rustica, sic Romanorum moris fuit, pro bobus, ut ualere, uota facere, cuius rei modum ualde mehercule ridiculum ille ibidem ponit. Hinc etiā consentaneum est fluxisse, ut nos quoque cereos offeramus, illisque accensis calicolas colamus, sicuti ad Saturni aram est factitatum, quod praesertim in festo purgationis Virginis die obseruatur, ut quasi ipsi cerei sint apud nos loco agni anniculi, columbarum & turturum, quae munera Moses constituit à puerperis lustrico die ad templum deferenda. At usus pensilium lychnorum, siue, ut Seruio placet, lychnorum, hoc est, lucernarum uel lampadum, quas uocant, à lucernis uenisse uidetur, quas Moses in tabernaculo accensas seruari instituerat. Quod uerò tabellas in templis affigimus, quibus miracula inscripta sunt, ut ea ad posteros testatiora sint, hoc ex Graecis est, apud quos, teste Strab. lib. Geograph. 8. mos fuit in tēplo eius Dei qui auxiliatus esset, & praesertim Aesculapij, quod Epidauri insigne erat, tabellas appēdere, in quibus morbi sanati erant inscripti. Sic à Romanis sumptum est, ut & sacerdotes pariter atque profani, diebus festis cōiuiua nō ternis aut senis ferculis, sed uicenis, si fieri possit, suis

præbeant amicis. Quinetiam iam ita usu uenit, ut non censeatur esse festa ac solennis dies, nisi sit opiparo comitata conuiuio. Est & illud ab iisdem ethnicis, ut sacerdotes nostri quum primum rem diuinam faciunt, hoc est, primam celebrant missam, consacerdotes & amicos conuiuio accipiāt, eundemq; diem nō minus religiose quā natalem colant, uti auspiciatō sacerdotalem introitū aduentus: & id quidem non immeritō, quoniam ex illo uita tantum, ex hoc uerō uita sancta producit. Ita apud ueteres, idem dies quo quis sacris initiabatur, natalis sacrorum appellabatur, religiosoq; ientaculo celebrabatur. Vtrunq; Apuleius lib. Asini undecimo testificatur, quum ita scribit: Exhinc festissimum celebraui natalem sacrorum, & suaves fuerunt epulæ, & faceta conuiuia: dies etiam tertius pari ceremoniarum ritu celebratus, & ientaculum religiosum. Cæterum nostri iam inde à principio consueuerunt in tēplis die coenæ Domini epulari: testis Tertullianus, qui in Apologetico, & libro ad uxorem 2. De ethnico, ait, Quis enim coniugem suam ad Dominicum conuiuium dimittet? Sed de ritu hoc plura mox infra lib. 6. cap. 4. commemorabuntur.

Vnde apud nostros moris sit spargere pecuniam in populum, dare epulum & strenam, ducere choreas, edere spectacula, exire Calend. Maij in agros, currere Cal. Martiis per arua cum faculis accensis, & per Dominica natalitia ministrum quempiam facere dominum, ac ante initium quadragesimæ inducere personas.

Cap. II.

Præter

Pæter ea quæ proximè exposuimus, ex eodem ethnicorum luxuriæ fonte manauit, ut quum corona redimitur Romanus pōtifex, Imperator, & Rex, aliue principes aliquo insigni honestantur honore, mos sit spargere in populū, non uestes, nō unguenta, id quod Romanos Imperatores factitasse superiore capite ostendimus, sed numos argenteos, uel aureos, quō sic futuræ liberalitatis signum ab inita statim dignitate appareat. Solent simul epulū, hoc est, publicum conuiuū ciuibus, & præsertim in nuptiis, dare, quod ueteres præcipuè Romani siue in triumphis, siue in ludis, siue in funere ad sepulchrum, pro hereditatum facultatibus facere consueuerant. Iuuenalis,

Vnde epulum possis centum dare Pythagoreis.

Et Tranquillus idem passim attestatur. Est haud dubio procul & ab iisdem usus dandi strenam, id est, munus quod in principio anni, boni ominis gratia datur: quādo idem Tranquillus scribit, equites Romanos solitos fuisse quotannis strenam Augusto Cæsari in Capitolio etiam absenti Cal. Ianuar. conferre: quod hodie etiamnum apud nos ubiq; seruatur, diuerso tamen modo. Itali enim summi uiri dant infirmis, in Anglia uerò inferiores deferunt strenam superioribus, & Regi cuncti principes, qui tamen dantibus aliquid contrā donat, quō liberalitas, ut boni ominis nuntia, mutuò communicetur. Quod etiam sine munere, eum primum anni incipientis diem, more ueterū, ut est testis Plin. letis precibus nobis uicissim faustum generatim ominamur. Itē imitatur & gnauiter ipsos priscos in psallēdo saltandoq;

nam illi ita in statuiis feriis factitabant: testis Vergilius,

Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.

Idem, immemores nostri festas duxere choreas.

Morem autē eiusmodi choreas ducendi Lilius ab Hetruscis ad Romanos profectū dicit. Sed & hæc omnia Zacharias pontifex simul testatur, simul prohibet, Siquis Cal. Ianuarij ritu ethnicorū colere, uel aliquid plus noui facere propter nouū annū, aut mensas cum lampadibus, uel epulas in domibus præparare, & per uicos, & plateas cātatores & choreas ducere ausus fuerit, anathema sit. Scriptum leges hoc præscriptū in decretis cano. cau. quam supra in consimilē rem adduximus. Verūm quā bellē seruetur, ex eo licet existimare, quod nūc nulla alia de causa sit gratior festus dies iuuentuti, quā ut otii sit ad choreas ducēdas, & id cum primis apud Italos. Solemus uel more prischorū, spectacula edere populo, ut ludos, uenationes, palastras, cursus hastarū, equorumq; ad metā ē carceribus, recitare comœdias, itē in templis uitas diuorū ac martyria representare, in quibus ut cūctis par sit uoluptas, qui recitāt, uernaculā linguam tantūm usurpant. Sic olim apud Romanos in primis, in theatris poëtarum recitabātur poëmata, in amphitheatris bestiarū, gladiatorū uel ludicra fiebāt, uariiq; per urbem ludi quibus plebs oblectaretur. Est item consuetudinis, ut iuuetus promiscui sexus letabunda Calend. Maij, exeat in agros, & cantitans inde uirides reportet arborum ramos, eosq; ante domorum fores ponat, & deniq; unusquisq; eo die aliquid uiridis ramusculi uel herbæ ferat, quod non fecisse pœna est, præsertim apud Italos, ut
made-

malesiat. Hæc uel à Romanis accepta uidentur, apud quos sic Flora cunctorū fructuum dea mense Maio lasciuè colebatur, sicut supra diximus: uel ab Atheniensibus. sunt, quòd illi in fame in tēplo Delphico, *ἀπορωλύω*, id est, irersionem ponebant, hoc est, ramū oliuæ, siue lauri, plenum uariis fructibus. auctor Herodotus. Sic nos tunc eo anni tēpore, quum uirēt omnia, quasi per hunc modum, fructuum ubertatē ominamur, ac bene precamur. Itē in Umbria præsertim insigni regione Italiæ, unde nos oriundi sumus, consuetudo est ut quotannis pridie Calend. Martias, id est, ea nocte quæ primum diē mensis Martij præcedit, crebros passim faciant ignes, & pueri facibus, quæ ex arundinibus iam aridis ut plurimū sunt, accēsis per arua currant, ut precātes fecunditatē agrorū, tum terra iam foetum parturiente. Quod acceptum dixerim ab ipsis quoq; Romanis, qui quasi per manus talia nobis sacra, seu celebritates, uel obseruationes tradiderunt: illi enim, ut antea ostendimus, Cerealia Cereri sacra colentes, cum facibus noctu currebant, quòd Ceres ipsa gerendis fructibus, prout Ciceroni placet, & nos alibi docuimus, præsit, & quasi Geres nominata sit. Est & illud ab iisdem ad posteros profectū, quamobrē nūc per Dominica natalitia, nostri ministri potestatem in dominos habeāt, atq; unus eorū dominus creetur, cui cūcti domestici simul lasciui & hilares pareant, unā cū ipsis dominis, hoc est, patribus familiās. Siquidē hanc libertatem serui apud Romanos, uti in Iustini epitome est, Saturnalibus habebant. Institutū hoc apud Anglos præcipuè custoditur. Sed aliud fuit olim apud gentes seruorū nomē, quod

bellorū leges attulerant, ubi capti essent: nos autē Dei be-
 nignitate ac prouidētia liberi serē omnes ac fratres, au-
 ctore Christo, uniusq; ciuitatis Dei ciues sumus, ac pro-
 pterea quos habemus domi ministros, serui appellandi
 non sunt, nedum habendi: quod permulti impudēter fa-
 ciunt. Atq; hoc libertatis munus uni Christianæ religio-
 ni duntaxat acceptū referre debemus. Post hūc, alius pa-
 ris propē lasciuie ludus ad nos trāsīit: nā ut illi in quin-
 quatriis minoribus, & megalēsisibus, personati per urbē
 ludendo incedebant, ita nostri morē induendi per personas
 non uno uel altero die, nec sacrorum causa, sed turpi in-
 saniendi studio, duos continuos menses ante quadragesī-
 mæ initiū, stolidē seruant, sub quibus inueterata iam de-
 lirandi licentia, sexcēta flagitia quotidie faciūt, & illud
 impunē, perinde quasi eo modo cuiq; liceat esse scelera-
 to, nihil uel maleficij credatur committi, si uera hominis
 facies nō uideatur, perinde ac non pateamus etiam Deo,
 quem nemo ambigit fādi atq; nefādi iustum esse iudi-
 cem, qui & improbos pœna, & probos præmio semper
 afficiat. Vna omniū regionū Anglia eiusmodi persona-
 tas belluas hætenus nō uidit, nec quidē uult uidere: quā-
 do apud Anglos, in re hac præ alijs certē sapiētiores, lex
 est, ut capitale sit, si quis personas inducrit. Et quia sub
 idē tempus illud ieiunium quadraginta sex dierū nobis
 anniuersariū indicitur, ideo quotānis cuncti ubiq; gen-
 tium in nostro Christiano orbe, studiosius solito adipatis
 uescuntur cibis, & non parū multi quibus præcipua uē-
 tris cura est, ad uomitū saturantur, quasi expleturi fu-
 turam famē, quum tamē eorū etiā intemperatio futura
 sit

fit abstinentia: nam quavis ab esu panis & carniū abstineant, bellariis se faciūt, & azymum panem pro fermentato deuorantes, de ieiunio gloriantur. Sic peccata undiq; accumulāt, ne aduentante Pascha, uacui aut frustra ad suos sacerdotes adeant, à quibus per cōfessionem malefactorum onere leuandi sunt. Et hæc omnia ex Romanorum Bacchanalibus ad nos fluxisse dixerim.

Vnde fluxerit mos unguendi sacerdotes & Reges, item baptizatos, id est, confirmandi, ac morbo periculose laborantes. Cap. III.

Vum Moses tabernaculum ædificaret, fuit illi à Deo præceptum, ut sacrum conficeret unguētum, quo ipsum opus unā cum uasis, ac simul sacerdotes & Reges perungi possent, qui uocarentur ad sacerdotium, uel regnum. Quo facto, usus inde increbuit, ut quemadmodū olim Romanis Imperatoribus indumentum purpure in signe fuit regie dignitatis inite, sic Hebræis unctio sacri unguenti nomen ac potestatem regiā conferret. auctor Lactant. Quapropter Aaron & filij eius primū à Mose, postea Saul primus Hebræorum rex à Samuele propheta unctus est, auctor Iosephus lib. Antiquitat. 6. Dumq; Saul puerū præmisisset, sumēs Propheta (de Samuele loquitur) uas olei super iuuenis caput effudit, cumq; cōplexus ait, Esto tu Rex constitutus à Deo, etc. Ita mos inoleuit, ut hoc deinde modo tā Reges quàm sacerdotes consecraretur, quibus propterea summa ab omnibus haberetur reuerētia, ut charioribus Deo, dicēte Domino Ps. 104. Nolite tāgere christos meos, & in Prophetis meis nolite

malignari. Vocat christos perunctos, hoc est, Reges & sacerdotes. Docet Cyprianus huius rei mysterium: Hoc oleo, inquit, antiquitus sacerdotes sacrabatur, & Reges: & ipsi altariū lapides delibuti, spiritalem intelligi uolebant sacris mysteriis inesse pinguedinem: & sicut oleum fluentibus & humidis quibuslibet superfertur, ita excellentia sacerdotalis & regie dignitatis secundum formam Dei & Christi, sub se omnia continens, regimen & munimen tam actiue quam contemplatiue uite obtinet. & reliqua. Manauit & ad posteros huiusmodi Regum atque sacerdotum consecrationis ratio, qui nunc apud nos similiter sacro perunguntur chrismate, etsi longè aliis ceremoniis, prout à patribus institutum est. Sic Christiani omnes quum baptizatur, sic ædes quum sacrantur, unà cum calicibus chrismate linuntur, quod primum diuus Syluester, teste Innocètio tertio, in epistolis decretalibus, fieri præscripsit. Sed iam ad Christi unctionē ueniamus. Solet à studiosis queri, quonam pacto Iesus fuerit unctus, & à quo: quā sanè rem quum Euseb. in historia nō minus uerè quam doctè explicet, idcirco placuit eius uerba subiicere, ut rei plus fidei esset, quæ hæc sunt: Qualiter Christus effectus sit, Dauid testatur dicens, Dilexisti iustitiā, et odisti iniquitatē, p̄pterea unxit te Deus Deus tuus oleo letitiæ præ participibus tuis. Sic indicat, quòd unctus sit Deus à Deo, nō oleo cōmuni, sed oleo letitiæ: nec sicut participes eius, id est, illi qui in imagine præceserant, sed præ participibus eius. Per oleum uerò letitiæ in sacris literis, mystico sensu spiritus S. designatur. Sed de pōtificatu eius, idem Dauid alio in loco tale ali-

quid

quid arcanis designat eloquiis, tanquam ex persona Patris de Filio pronuntiantis, De uentre, inquit, ante luciferum genui te. Iurauit Dominus, & nō pœnitebit eū, Tu es sacerdos in aeternū, secundum ordinem Melchisedech. Hic autē Melchisedech sacerdos fuisse Dei summi refertur, sed quia non oleo cōmuni perunctus, neq; ex successionē generis suscepit sacerdotiū, sicut apud Hebræos mos erat, ideo secundū ordinem eius sacerdos futurus dicitur Christus, qui non olei liquore, sed uirtute cœlestis spiritus consecratur. Hæc Euseb. Diuus quoque Hieron. differens locū Psal. Nolite tangere christos meos, quæ supra citauimus, si modò Hieron. sint cōmentarij in omnes Psalm. scripti, de eadem re perbellè docet, aiens: Erubescant ergo Iudæi, qui dicunt, quoniam si non aliquis unguatur regali unguento, non potest Christus uocari: hoc enim dicunt, quoniam Dominus noster non est Christus, quia non est unctus unguento regali. Ecce ante legem, patriarchæ non uncti regali unguento, Christi dicuntur. Christi autem sunt, qui Spiritu sancto unguuntur. Ergo & Dominus noster iustè uocatur Christus, & reliq. Orig. itidē latè meminit de hac Christi unctione, in homil. 12. super Leuitic. Iam liquidò constat quod exponere polliciti sumus. Chrisma uerò Græca uox est, & idē Latine est atq; unguentum, ἀρό τὸς χρίσι, quæ est unctio. Fiebat autem ex myrrha electa, ireo, cinnamomo, & calamis, qui, teste Plin. in Arabia, India, & Syria, odorati nascuntur, quæ simul contusa oliuarum oleo miscebantur, sic unguentum suauissimum conficiebatur, quo Moses ipsos sacerdotes & tabernaculum illiniens purgauit. auctor Io-

seph. li. 3. Antiq. At nostri ex oleo & opobalsamo, quod est, ut idem Plin. lib. 12. tradit, balsami arbusculæ succus, chrisma faciunt, quod Fabianus pont. decreuit, ut quotannis renouaretur in coena Domini, uetus cõbureretur. Quidam qui de iis rebus minus scitè scribūt, hunc errorem non animaduertunt, arbitrantes balsamum succum esse, non arborem, quod omnibus odoribus præfertur, uni terrarū iudææ concessum. Dioscorides etiā in Aegypto nasci ait. Lignū uerò balsami xylobalsamū nuncupatur. Quòd autem episcopi baptizatos postea chrismate unguunt, id Clementis primi præceptum est, qui iusserat infantes à baptismo statim confirmatū iri, ratus non esse perfectū Christianum, qui illud sacrum per incuriā, nō inuitus præternisisset. Et hoc ea ratione fit, ut in eos per impositionē manus pōtificis, Spiritus sanctus infundatur uberius: quod ab Apostolis fieri cœptum, in Actis testatur Lucas, scribens, Quum autē audissent Apostoli qui erant Ierosolymis, quòd recepisset Samaria sermonē Dei, miserunt ad eos Petrum ac Ioannē, qui quum descendissent, orauerūt pro ipsis, ut acciperent Spiritū sanctū, nondū enim in quenquā illorū illapsus fuerat, sed baptizati tātūm erāt in nomine Christi IESV. Tūc imponebāt manus super illos, & accipiebant Spiritū sanctum. Atq; hoc initiū fuit confirmationis, quæ à solo episcopo administratur in hunc planè modū. Primum quod infantis nomen sit, rogat: postea in frōte eius circūducit suo pollice signū crucis, unguendo chrismate, dicēs, uerbi gratia, Paulē, uel Paulā, signo te signo crucis, et cõfirmo te chrismate salutis, in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti,

ut replearis eodem Spiritu sancto, ac habeas uitam eternam, Amen. Postremò alteram infantis malam leuiter manu tangit: si uerò sit adultus, grauius uerberat, ut eius mysterij reddatur perpetuò memor, dicens, Pax tecum. Sic quoq; ab iisdem Apostolis usus ungenti periculose laborantes manauit, dicente euangelista Marco, quum de discipulis loquitur, Egressi prædicabant ut poenitentiam agerent, & dæmonia multa euiciebant, et ungebant oleo multos ægros, & sanabant. Hinc igitur apparet natum, ut hodie oleo, non admisto opobalsamo, animas ex morbo agentes ungantur. Cuius rei meminit & beatus Iacobus in epist. sua, unde quidam malunt illum morem ungenti ægros manasse. Ea ratione posthac Felix III. mandauit ut morientes ungerentur.

De initio cõiugij sacerdotalis apud Hebræos, & quando illud occidentalibus sacerdotibus interdictum fuerit. Cap. IIII.

oscit locus ut antequam ad alia transeamus, aliquid appositè de initio coniugij sacerdotalis speciatim dicamus. Itaque Hebræis studium in primis fuit propagare genus, quò fortasse orbis, qui post diluuium habitatoribus uacuus erat, oppleretur hominibus. Mansit et eacura posteris, quamobrem, ut ait Augustinus De bono coniugij, fas iis esset plures habere uxores. Arguit idem, quòd eorum legumlator Moses omnibus æquè coniugium concessit, ipsis etiam sacerdotibus, ne naturali mulierum cõiunctione priuati, ad minus licita temerè prolaberentur. Propterea siqua mulier non genuisset, pro-

bro habebatur: quod Anna Helcanæ uxor dolens, sicut in principio primi Regū lib. legitur, uouit Domino Samuelem filiū, priusquam cōciperet. Sed ad Mosen redco. Is, auctore Iosepho, lib. Antiq. 3. cap. 14. constituit, ut sacerdotes uxores ducerent, etiā uiduas, quæ neq; captiuæ, neq; ancillæ, neq; quibusuis de causis per factum diuortii, repudiatæ à prioribus uiris essent: summo uerò pontifici uoluit uirginē nuptum dari. Et hæc apud Hebræos matrimonij etiam sacerdotalis ratio fuit, quam ab omnibus obseruari oportere Seruator noster demonstrat, dicens, Scriptū est, Propter hoc relinquet homo patrem et matrē, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnem unā. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet. Nostris autē sacerdotibus Apostolus in primis Paulus (quia Deus, uti Cyprian. ait, continentiam suadet, non iubet) modum contrahendi matrimonij præscripsit, ita ad Timoth. scribens, Oportet igitur episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris maritum. Et paulò inferius, Diaconi sint unius uxoris mariti. Sic cōplexus est omnes sacris initiatos ordinibus. Quod episcopis est cōcessum, illud ipsum & presbyteris datum, quando quidem ex testimonio Hier. alibi diximus, olim episcopos uocitari presbyteros. De subdiaconis siletur, quorū tunc ordo haud sacer erat. Item Syluester primus, gradus in ordinibus sacerdotalibus constituit, ut unusquisq; uno tantum ordine contentus esset, & unius solū uxoris uir. Est operæ pretium audire quosdam ex nostris theologis superstitiosè uerecundos, detorquere hunc locum ad rem familiarem moderandam, affirmātes per hæc Apostolū significare,

episcopum non debere nisi unum habere episcopatū, & presbyterū itidem unum sacerdotiū possidere. Super qua re Hieron. ad Oceanum ita differit, Quidā coactē interpretantur, uxores pro Ecclesiis, uiros pro episcopis debere accipi, & hoc in Nicēna quoq; synodo à patribus esse decretū, ne de alia in aliam ecclesiā episcopus transferatur, ne uirginis paupercula societate contempta, diutioris adulteræ quærat amplexus, & reliqua. Sed multò futilius nuptias detestantur atq; perhorrescunt, nec uolunt credere Paulū loquutū esse uxori, quū scripserit, Sa nē rogo & te compar germana, adiuua eas, etc. id quod rectē quadrat, ut mulieri mulieres cōmendentur. Nec obstat quòd Hieron. ad Eustochiū scribens aliter sentire uideatur, nempe sic decuit, ut uirginis auribus utcūq; multorum exemplis uirginitatem inculcaret. Et deniq; Apostolum uirginē prædicant, ex eo potissimū quod dixit, Nam uelim omnes homines esse ut & ipse sum: quum Apost. per hæc innueret, se iam à cōplexu et commercio uxoris abstinere, & mente & corpore castum esse: quod uel August. de bono coniugij declarat, dicens, Sed noui quosdam qui murmurant: Quid, inquit, si omnes uellent ab omni concubitu abstinere, unde subsisteret genus humanum? Utinam omnes hoc uellent, duntaxat in charitate, de corde puro, & conscientia bona, & fide perfecta, multò citius Dei ciuitas completeretur, et acceleraretur terminus seculi. Quid enim aliud hortari apparet Apostolum, ubi ait, Velim omnes esse ut & ipse sum? aut alio loco, Hoc autē dico, fratres, tēpus breue est, superest ut qui habent uxores, tanquā non habeant. hæc August.

Arguit Paulus ita se fecisse, dicens, Annon habemus potestatem sororē mulierē circūducendi, sicut & ceteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas? Appellat uxore Paulus sororem, quod eam iam loco sororis haberet: quāvis Hieron. aduersus Iouinianū, hūc locum magis pie quā ex re ipsa tractet, quippe qui intelligi uult eas mulieres quæ secundum Iudaicū morem ex suis facultatibus, quod opus erat magistris administrabāt, sicut Sunnamitis Heliseo suppeditarat, quod omnino à sancti uiri mente non dissonat. Sed propositum sequamur. Testatur idem Clemens Alexandrinus episcopus, quem Eusebius libro Ecclesiasticæ historiæ tertio citat, & ait, Sed & Paulum nō tædet Apostolum, in quadā epistola sua mētionem uel salutationem facere comparis suæ, quam se ideo negat circūducere, ut ad prædicationē Euangelij expeditior fiat. Affirmat illud idem Ignatius Antiochenus episcopus, qui cum Paulo uixit. Si dubitamus adhuc, audi quæ idem Clemēs aduersus hosce scrupulosos sanctos, qui nuptias spernunt, scribat: An & Apostolos improbant? Petrus etenim ac Philippus & uxores habuerunt, & filias etiā uiris nuptum dederunt. Et sequitur, Aiunt beatum Petrum quum uidisset uxorem suam duci ad passionem, gauisum esse electionis gratia, & post eā proprio nomine appellantem dixisse, O coniunx memento Domini. Sed ecquid est cur in re clara moremur? quando Paulus ita ad Titum scribit, Huius rei gratia reliqui te in Creta, ut constituas presbyteros per singulas ciuitates. Siquis est sine crimine, unius uxoris uir, habens filios fideles. Hæc ille. Hunc igitur Apostolicum contrahendi matrimonij ritum

ritum diu seruatum constat. At postea res adstricta est, ea quidem ratione, ut sacerdotibus & diaconis liceret uirginem habere uxorem, quæ si prior naturæ concessisset, nequaquã fas esset uiro alterã ducere: sin illa superstes foret, tum uidua perpetuò secundos non contaminaret hymenæos. Sic uirgines nubebant, spem & uotũ uxoris semel transigentes, & adhibebant ad unũ maritũ, & maritus ad unã uxore, ut ad unũ corpus, unãq; uitã, ne ulla cogitatio ultrã, nève longior cupiditas esset. Græci eiusmodi nuptiarũ morẽ hodie retinent: nã quum olim, teste Gratiano, dist. 31. habita Niceæ synodo, quæ prima fuit, quã terra uidit Græcia, agitatum esset, ut sacerdotes, diaconi & subdiaconi, se cum uxoribus non amplius cõmiscerent, reclamante in primis Paphnutio antistite ex Aegypti partibus, uiro sancto ac celibe, qui iam tum, ut ex historia Ruffini constat, miraculis clarebat, illud non aliud esse, nisi præbere cùm uiris tũ mulieribus peccandã occasione: unicuiq; postremò data fuit facultas utrũ mallet sequendi. Ita sacris initiati matrimoniũ continuarũt. Post hæc sextus cõuentus, qui nouissimus & celebratissimus fuit, orientali populo, auctore eodẽ Gratiano, uiuendi regulã præscripsit, ac demũ permisit sacerdotes, diaconos atq; subdiaconos, uxores habere, quas priusquam sacris initiarẽtur ordinib. duxissent. Verum quẽadmodũ decet, ut sacerdos manus abstineat ab omni macula peccati, qui semotus intra tẽplũ, usib. sacerdotalibus ac Dei ministerio uacet, quũ præsertim est sacrificium factururus, quò dies & noctes meditetur de lege Domini, q̄ ait, Sancti estote, quia et ego sanctus sum Dominus Deus uester:

ita pari ratione, in eadē synodo decretū fuit, ut sacerdo-
tes cū diaconis & subdiaconis, rem diuinā uicissim face-
rent, aut in tēplis administrarēt, & unusquisq; suæ uicis
tempore, religionis causa secubaret. Quod ab Hebræis
sumptū constat, id etiā quod Apost. præcipit, dicens, Ne
fraudetis uos inuicē, nisi si quid ex consensu, pro tēpore,
ut uacētis ieiunio & orationi, & rursus ad idipsum cō-
ueniat, etc. Quin & ethnici religionis causa, à scēmi-
næ cōplexu secubare solebāt, in sacris præsertim Cerea-
libus, testis est Ouid. At Occidentalibus paulatim est con-
nubiū abrogatū. Syricius enim primus sacerdotibus &
diaconis, ut ait Gratianus dist. LXXXII. coniugio in-
terdixit, qui circiter annū salutis humanæ CCCLXXX-
VII. sedere coepit. Idē instituit, ut quicumq; aut uiduam,
aut secundā duxisset uxorē, ab ordine sacerdotali pelle-
retur: sic per hoc uoluit, ut deinceps digamus ad officiū
sacerdotis non admitteretur, provt supra cōmemorau-
mus. Pelagius secundus deinde statuit, ut subdiaconi uel
uxores à se separarent, uel illis contenti sacerdotiorum
possessione cederent, & quum neutrū admisissent, iussit
ut omnino uxores, exēplo post homines natos importu-
nissimo, ab se ablegarent. Verū id decretum Greg. qui
Pelagio successit, iniquum censuit, ut Euangelio contra-
rium, quod iubet uxorē stupri causa tantū dimitti, &
idcirco sanxit, ut nullus amplius fieret subdiaconus, nisi
se castē uicturū prius promisisset, quò sic cunctis legem
continentiæ imponeret. Voluit, opinor, Greg. minores
coërcere, ut illorum exēplo, maiores ex Syricij decreto
mox sua sponte matrimonia spernerent. Eò quoq; perti-
net,

net, quum in suo dialogo laudat presbyterū quendā, qui presbyteram suam, id est uxorē, ut sororē abstinendo coleret. Ceterum non tenuit quempiam tum primum ista Gregoriana lex, sicut antea Calisti decretū nō est seruatum, quē idem Gratianus auctor est, primum sacerdotibus uniuersis indixisse cælibatum. Alij id Eugenio post Greg. attribuunt. Præterea illud ipsum cum Meldensī synodo, tū Carthaginēsi est magno omniū cōsensu statutū, sicut in canonicis decretis dist. XXXII. & LXXXIII. legimus. Ita aliis deniq; super aliis promulgatis legibus, non ante pontificatū Greg. septimi, qui anno salutis MLXXXIII. est pontifex creatus, coniugiū adimi occidentalibus sacerdotibus potuit. Quod uerissimum esse testatur Leo nonus, qui paulō ante istum Gregor. sedem tenuit Apostolicā, ita aduersus quendam abbatē nomine Nicetam, scribens, Omnino cōfitemur, nō licere episcopo, presbytero & diacono propriam uxorē causa religionis abiicere à cura sua, sed ut ei uictū & uestitum largiatur, ac nō ut cum illa carnaliter ex more iaceat, sicut & sanctos Apostolos legimus fecisse, beato Paulo apostolo dicente, Annon habemus potestatem sororem mulierem circunducendi? Hæc ille apud Gratianū. Sed ne plura, ut, cōtrā atq; nostrum est institutum, ne uideamur res potius definire, quàm earum initia prodere. Illud tamen dixerim, tantum absuisse, ut ista coacta castitas illam coniugalem uicerit, ut etiam nullius delicti crimen maius ordini dedecus, plus mali religioni, plus doloris omnibus bonis imprefferit, inusserit, attulerit, quàm sacerdotum libidinis labes. Proinde forstā tam è repub. Christiana,

quàm ex ordinis usu esset, ut tandem aliquando ius publici matrimonij sacerdotibus restitueretur, quod illi sine infamia sanctè potius colerent, quàm se spurcissimè eiuscemodi naturæ uitio turpificarent. Quod ne id accideret, summæ etiam ueteribus curæ fuisse constat: quando apud Rom. flamen dialis, uti suprâ demonstrauimus, ea de causa, mortua uxore, sacerdotio se abdicabat, quia uita sacerdotis nõ modò deberet esse quàm castissima, ue rumetiã omni turpioris intèperantiæ suspitione carere.

Qua ratione ab initio inter mortales matrimonium fuerit contractum, & intra quos cognationis gradus tam apud illos, quàm pòst apud nos: ac ibidem, an ulli unquam per leges licuerit plures simul habere uxores, & ius connubij filiorum esse in potestate parètum, atq; unde mos sit ut puerperæ purgentur. Cap. v.

Suprà de sacerdotali coniugio est non in-tempestiue explicatum, sic hoc loco de reliquorum Christianorum, deq; contrahendi modo aptè differendum, quò in ducendis uxoribus pateat, quotus necessitudinis gradus legitimus sit, quandòve uxorum multitudo fuerit interdicta. Itaq; iam inde à principio orbis, coepere fratres & sorores inter se matrimonio iungere, quum non haberent remotiorem propinquitatem, cum qua copularentur. Vnde contigit, ut Adam unus homo, simul pater, simul socer esset: & Eua eius uxor similiter utriq; liberorum sexui & mater & socrus. Durauit usq; eò hæc apud Hebræos cõiugij ratio, dum paulatim charitas effecit, ut homines qui-

quibus cordi esset cōcordia, diuersarum necessitudinum uinculis necterentur, ne unus in una multas haberet, sed singulæ diffunderentur in singulos, ac sic ad societatem uitæ studiosius conciliandā, plurimæ necessitudines plurimos complecterentur. Hinc deniq; ad consobrinas & neptes, ad aliasq; minus propinquas transitū est. Sic Abraham Saram ex Aram fratre neptem in matrimonium duxit: sic Iacob Lyam & Rachel filias Laban auunculi: sic alij alias postremò nullo sibi genere propinquas. Fuit tamen illius cura, teste August. De ciuit. Dei, lib. 11. propinquitatē, ne propaginū ordinibus se sensim dirimens longius abiret, & propinquitas esse desineret, nondum procul locatā rursus matrimonij uinculo colligare, & quodāmodo reuocare fugientē, quòd per id, in una familia uel tribu opes in perpetuum remanerēt. Ac ideo de suo genere uirorū & foeminarū paria iungi uoluit Moses, dicēs, Omnes uiri ducant uxores de tribu & cognatione sua, & cunctæ foeminae de eadē tribu maritos accipiant, ut hæreditas permaneat in familiis. Hoc scriptū leges in Numeris. At nunquā licuit plures simul habere uxores, uetante Domino ac dicente Adā primo parenti, cui Eua copulauit uxorem, Propterea deseret homo patrem & matrem, & adheret uxori suæ, & erunt duo in carnem unam. Sic Deus per unum par hominū, hoc est, maris & foeminae, uoluit coniugium confici. Verum uti mulierum inopia in causa fuit, quamobrem fratres à principio sibi sorores coniugio sociarint, sic paucitate populi factum uidetur, ut Hebræorum quidam propagandæ sobolis studio, plures interdum uxores simul habuerint:

primusq; eam legē uiolare ausus fuerit Lamech, qui, ut
 in Genes. libro est, duas simul habuit in matrimonio fœ-
 minas, cuius postea cōplures extiterūt imitatores. Quod
 facinus D. August. ita diluit, differēs, Obiiciuntur Iacob
 quatuor uxores, quia mos erat, crimē non erat. Sicut pa-
 triarchæ coniugibus accipientibus semē suum misceban-
 tur, non cōcupiscentia perficiendæ uoluptatis, sed pro-
 uidentia propagandæ successionis: sic Apostoli audito-
 ribus admirantibus doctrinam suam condelectabantur,
 non auiditate cōsequendæ laudis, sed charitate seminan-
 dæ ueritatis. Hactenus ille. Tertull. uerò lib. ad uxorem
 primo, ait id factum, ut esset quod noua lex rescinderet.
 Et Chrysof. homil. 55. in Genesin, de ea re scribit, Tum
 enim quia principia erant, permissum fuit cum duabus,
 uel tribus, uel pluribus uxoribus misceri, ut humanum
 genus propagaretur, & pietas incrementum acciperet.
 At Christus adueniens omnem illam ueterem consuetu-
 dinem aboleuit. Vides, quomodo non oporteat consuetu-
 dinem prætexere, sed quod iustum est inquirere, etc. In-
 de par est credere, ad barbaros eū ritū manasse, qui, ue-
 lut supra ostendimus, singuli binas pluresq; pro opibus,
 uxores ducbāt, quod Saraceni ex Mahumeti præcepto
 turpiter seruāt. Sed ad propositum redeamus. Postremò
 Moses moderaturus nuptiis, statuit, ne quisquam primo
 uel altero cognationis gradu propinquā duceret uxo-
 rem, ut ipsa necessitudo libidine concumbendi nō turpa-
 retur, quam ethnici eo modo maximè inquinabant: nam
 Medi, Arabes, & pleriq; alij, sicut in 1. huius operis uol.
 quū de matrimonij origine prodidimus, est demonstra-
 tum,

tum, sorores cum matribus ductabant uxores. Romani
 uerò neptes ad ultimū sibi copulabāt, eiusq; rei initium
 Plutarch. in Problem. ponit, scribēs, Superioribus enim
 tēporibus qui se aliqua necessitudine attigissent, uxores
 non ducebāt, quemadmodum nec nunc quidem sorores.
 Sed nō ita pridem factum, ut neptes uxores ducere per-
 mitterent. Vir quidam sanē pauper, ceterū bonus &
 cum primis popularibus acceptus, quū neptem cui dos
 ampla esset relicta, in matrimonium accepisset, locuples
 ex eo & copiosus factus est: eius rei accusatus, iudicio
 multitudinis absolutus est. Plebiscitum deinde factū, ut
 in ducendis uxoribus, ad neptes usq; ascendere liceret,
 superiore necessitudine prohibita. At nostris, quorū iu-
 stitia secundū præceptum Christi, plus quàm Phariseo-
 rum, nedum aliorū abundare semper debuit, modus con-
 trahendi matrimonij multò honestior est datus, quo per
 mulieres & honore & potestate auferentur, si multos
 habere uiderentur affines, ut uel ne barbarico more singu-
 li plures ductarēt uxores, aut nulla habita propinquitatis
 ratione, cū quibusvis mulieribus sese matrimonio iun-
 gerēt, ne uel libidine fortè flagrantes puellas spe connubij
 ad stuprū illectas uiolarent, ac mox optati cōpotes quū
 remotis arbitris fidē dedissent, eas desiderio fraudare uo-
 lētes, pacto stare, quod sepe fit, negarēt. Itaq; primò A-
 postolus uxorū multitudine interdixit, ad Corinth. scri-
 bens, Attamē propter supra uitāda, unusquisq; suā ha-
 beat uxore, & unaquæq; uirū suū habeat. Deinde Fabia-
 nus, teste Gratiano, præter illos duos gradus, primū &
 secundū per Mosen prohibitos, primus tertio & quar-

to nostris interdixit, quo deinceps nemini fas esset, mulierem affinitate coniunctā citra quintū gradū uinculo sibi cōiugali sociare, propterea quod est nescio quid naturalis uerecundie nobis innatū, quo facillē abhorreamus ab eiusmodi propinquorū colligatione, corporū cōmīscendorum causa. At Iulius deinde ut populo Christiano arctiores paulatim morum limites poneret, prohibuit, ne usq; ad septimum gradum matrimonia cōtraherent: quod & D. Gregorius cōprobauit. Ad extremum uerō quum istiusmodi patrum seueritas efficeret, ut in sua iam quisq; ciuitate minus connubium sibi inueniret, cogerturq; per hoc, aut à finitimis petere, aut illis dare, unde hæreditas sæpnumero distraheretur, placuit Innocētio III. Christiani populi cōmodo tempestiue prouidere. Is enim Fabiani decretū iam pridem antiquatum reuocans, statuit ut cūctis dein in perpetuum liceret eas in matrimonium ducere, quæ neq; cognationis, neq; affinitatis gradu primo, altero, tertio & quarto ipsos attingerent: quod hodie ritè seruatur. Extat id decretum in lib. Decretalium epist. 4. eo cap. cuius principium est, Non debet. Est etiam modus inter cognatione, quam dicunt spiritualē, copulatos, positus à Theodato pontifice, qui primus sanxit, ne quis eam puellā duceret uxorem, quā ex baptismi fonte leuasset pater. Est & ex quadā honestate à Gregorio, & post eum ab Alexandro tertio statutum, ne sponsam fratris relictam, frater in matrimonio haberet, ne Hebræorum uideretur imitatio, apud quos ut frater fratris sine liberis mortui uxorem duceret, sobolis suscipiendæ atq; perpetuandæ causa fas erat. Item Euaristus

ritus primus decreuit, incestū haberi cōnubiū, cui sacer-
 dos non adfuisse, consecrassetq; illud, ac nisi puella à pa-
 rentibus solenni more uiro desponsa foret. nō nemo So-
 tero id assignat. Sic nuptiarū arbitriū iam inde ab initio
 in parentū potestate fuit, quando Moses de ea re ita san-
 xerat in Exodo statuens, Si seduxerit quis uirginē nō dū
 desponsatā, dormieritq; cum ea, dotabit eam, & habebit
 uxorē: si pater uirginis dare noluerit, reddet pecuniam
 iuxta modū dotis, quā uirgines accipere consueuerunt.
 Sic filius Tobix Sarā, tradente Raguel patre puellæ, du-
 xit uxorē. Talia ethnici quoq; seruabant, uel teste Teren-
 tio, qui in sua Andria facit Simonē patrē paratē nuptias
 filio Pāphilo ualde inuito. Idē testificatur Apuleius, qui
 sexto Astni libro facit etiam Venerē argumentantē, non
 uideri legitimas inter Cupidinē & Psychē nuptias, pro-
 pter disparilē generis conditionē, & quòd res acta esset
 furtim, sine testibus, patre non cognoscēte. Sed Catullus
 præclare quidē carmine suo nuptiali, eam ipsam, ut ita
 dicam, naturæ legem cui parendum sit, edocet:

At tu ne pugna cum tali coniuge uirgo,

Non æquum est pugnare, pater cui tradidit ipse,

Ipsè pater cum matre, quibus parere necesse est.

Virginitas non tota tua est, ex parte parentum est,

Tertia pars matri data, pars data tertia patri,

Tertia sola tua est, noli pugnare duobus,

Qui genero sua iura simul cum dote dederunt.

Vnde meritò iam pudeat Christiani nominis uiros, qui
 posthabitis tam nostris quàm priscorum legibus, clande-
 stina quotidie sponsalia faciunt, qui propterea nihil mi-

rentur, si matrimonia ipsa minus sibi prospera sint. Ea sponsalia postea utriusq; sponsi & sponsæ cōsensione rata fiebāt. Et illud etiā ab Hebræis acceptum uidetur: ita enim Rebecca quū peteretur uxor Isaac filio Abraham, à Bathuele patre interrogata est, nū uellet nuptum dari ipsi Isaac? Sic nunc apud nos cōsensus in matrimonij scēdere faciundo exquiritur, quia satis constat Christum de ea re nihil innouasse, quū apud Matthæū dixerit, Quod Deus coniunxit, homo non separet. Ceterū haud una est istiusmodi cōsensionis uerba proferēdi formula: nam apud Italos, uir etate grauis interrogat uirum & scēmi nam, nū alter alteri uelit nubere. Apud Anglos ipsi pactum faciunt: uir enim ita ait, ut eorum uerbis utar, Ego te mihi uxorē accipio: & illa, Ego te mihi maritū. Post hæc, iunctis dexteris, inter se osculātur, & uir anulum insignem uelut rei gestæ testem, ac cōiunctionis pignus, sponsæ digito, qui minimo dexteræ manus proximus est, indit. Vtrunq; à ueteribus, qui ante initium nostræ religionis eo ritu utebātur, quemadmodum supra in primo libro demonstrauimus, ad nos manauit, teste Tertull. qui lib. De uirginibus uelandis, ita scribit: Si autē ad desponsationem uelantur, quia & corpore & spiritu masculino sunt, per osculum & dexteras. Et in Apologetico, quum de continentia mulierū Romanarū amissa, inquit: Circa scēminas quidē, etiam illa maiorum instituta ceciderunt, quæ modestiæ, quæ sobrietati patrocinabantur, quum aurū nulla norat, præterquā unico digito, quem sponsus oppignerasset pronubo annulo. Hæc ille. Quod autē puerperæ purgātur, hoc ab Hebræis est acceptū: in

Leuitico enim scriptum legimus, Si mulier suscepto semine pepererit masculum, immūda erit septem dieb. & die octauo circūcidetur infantulus, ipsa uerò triginta tribus dieb. manebit in sanguine purificationis suæ: sin foeminā pepererit, immunda erit duab. hebdomadis, & sexaginta sex diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Quū expleti fuerint dies lustrationis eius pro filio, siue pro filia, deferet agnū anniculū in holocaustū, & pullū columbæ siue turturem pro peccato, & reliq. Ceterū apud nos nō est eiusmodi lustrationi statutum tēpus, ne mulieribus diutius expectādo, ut Innocentius ait, poena qua pariēdo afficiuntur, cōuerti uideatur in culpā. Solēt tamen hodie honestatis causa, non ante mensem à partu exactū purgari, quæ tūc matronis aliquot comitatæ templū adeunt, et loco agni, colūbæ, uel turturis, cereā candelā offerunt, et cum alibi tū in Anglia, illud etiā linteū, quo infans ex sacro baptismatis fonte susceptus inuoluitur, quod uulgo chrisinatorium uocāt, quōd eo abstergatur chrisma, quo infans est unctus: qui si fortē ante diē purgationis matris moriatur, eo ipso linteo circūseptus ad sepulturā datur.

De principio sacrarum ædium, atq; ubi sit præcipuus orandi locus, ac de altarium & cœmeteriorum initio, & quando primū crux cœperit haberi honori atque uenerationi. Cap. VI.

Actenus de fundamunto templi spiritualis, deim de eius quod est ex materia, dicendum. Illius apud nos conditor fuit Christus, qui docuit, ut Deum spiritu coleremus, Apostolo dicente, Orabo spiritu, orabo & mente: psallam

spiritu, psallam & mente. Et quoniam spiritus noster
 corpore continetur, hinc factum est ut continens corpus
 dictum sit templū. Vtrūq; affirmat idem Apostolus, suis
 ita scribens Corinthiis, An nescitis quod tēplū Dei estis,
 & Spiritus Dei habitat in uobis? Templū tale ex carne
 & ossibus cōstans, rerū omnium opifex Deus principio
 finxit. Is fuit Adam noster primus parens, uti supra dixi-
 mus. Ex materia post hęc Moses primo tabernaculum
 Deo posuit, ubi preces & pia uota illi exoluerentur, &
 in eo facta est arca, in qua lapideas clausurunt tabulas, in
 quibus incise erant leges. Deinde Salomon rex templum
 Ierosolymis magnificentissimo apparatu edificauit. Hęc
 fuit synagogę materia, ut uulgò nunc uocatur, spiritua-
 lem nominat Dominus, ita alloquens Moſen, Sume Aa-
 ron et filios eius, & omnē synagogam conuoca, etc. Sa-
 lomon autē iussu Dei, qui patrem eius Dauid eo opere fa-
 ciundo prohibuerat, mandaueratq; ut filio condendū re-
 linqueret, templū illud sanctum ac religiosum fecit, con-
 secrauitq; ipsi Deo, hostiarum numero penē infinito, cui
 Dominus nocte apparuit, & ita fatus est, Audiui preces
 tuas, & elegi locū istum mihi domū sacrificij: Si clausero
 cælū, & pluuia nō fluxerit, et præcpero locustis ut de-
 uorēt terrā, & immisero pestilentia in populū meū: cō-
 uersus autē populus meus, super quē inuocatū est nomen
 meū, & deprecatus me fuerit, & eū poenituerit, ego ex-
 audia de celo, & propitiuſ ero peccatis eorū, atq; sana-
 bo terrā eorū: Oculi quoq; mei erūt aperti, ac aures meę
 erectę ad preces eius qui in loco isto orauerit. Hęc ex
 lib. Paralip. 2. quę eò pertinent, ut cuncti mortales in-
 telli-

telligent præcipuū precandi locū esse templū Deo dicatum: id quod Christus apud Matt. cap. 21. comprobatur, usurpans illud Esaiæ, *Domus mea, domus deprecationis uocabitur.* Et cap. 33. idē affirmat reprehendendo auaritiā ac impietatem Phariseorū, quibus pluris erat aurū quam sacrosanctū templum, quū inquit, *Vae uobis, quia dicitis, Quicumq; iurauerit per templū, nihil est: qui autē iurauerit per aurū templi, reus est. Stulti & cæci, utrum enim maius est, aurum, an templū quod sanctificat aurū?* Et subiicit, *Qui ergo iurauerit per templum, iurat per illud, & per eū qui habitat in ipso.* Post Euangelicum dogma inter gentes diuulgatū, ubi loci prima ædes Seruato ri nostro dicata fuerit, pro certo ponere nō ausim, ne diuinare potius quam ueritati inherere dicar: sed in re parum nota coniectare licet. Porro à Christi statim ascensu in celū, Iudæi coeperūt Christianos crudeliter persequi, deinde Nero princeps, deinde Domitianus, deinde alij, & postremò Diocletianus ac Maximianus acerbissimē afflictarunt. Quo serè toto tēporis interuallo, tātum aberat ut aliquod tēplum à nostris Christianis publicē ædificaretur, ut etiam omnia essent occulta, & sacella potius, atq; eadem abdita & plerunq; subterranea, q̄ apertis in locis ac publicis fierēt. Est tamē cōsentaneum credere, in remotis locis, quō nō faciliē peruaserat ille tyrānorum furor, sana aliqua interim aut ædificata, aut quæ primum demonū fuerāt, Christo dicata ab Apost. fuisse, qui ubiq; gentiū omni tēpore ad propagandā religionē totis uiribus incubuerāt: quod aut in Aethiopia à Matthæo, aut in India citeriore à Bartholomæo, aut in Scythia ab Andrea,

quorū prædicatione iis gentibus Christianæ pietatis lux ab initio affulsit, factū esse & crediderim, et dixerim. Nō abhorret præterea à fide, aliquā ædem fuisse principio à Iacobo Ierosolymis Deo dicatam, qui ibidem cathedram primus locauit, primusq; rem diuinā ritu Apostolico facere cœpit. auctor Eusebius. Nec mirū alicui esse debet, si talia ac huiusmodi bene multa alia minus literis prodita sint, quod scriptorū inopia factū est. Romæ non reperio, quod sciā, aliud antiquius templū ædificatum, aut dicatū, uel ad usum sacrorū fuisse conuersum, quàm thermas Nouati in uico Patritio, quas Pius pontifex Prædix eximie sanctitatis foeminae rogatu, diuæ Pudentianæ eius sorori consecrauit. qui fuit annus circiter CL. ab eo qui humanæ salutis fuit primus. Iginus tamen qui Piū præcesserat, auctor fuit ut templa sacris dedicarentur ceremoniis, ut alibi fustius dicitur, quum de festorū dierum celebratione ageretur: quod fidem facit, iam antea loca aliqua Deo dicata fuisse: sed ubi loci id factum fuerit, parū liquidò traditur. Nec ita multo post Calistus iam sese tyrannorū odio sensim remittente, ædem in Transyberina regione, beatæ Virgini struxit, cœmeteriumq; ex suo nomine condidit uia Appia, ubi multorū martyrum repositi erant cineres. Visuntur hodie iis in locis & sacella quædā, quibus occultò rem diuinā prisci illi pietatis cultores fecisse dicuntur, quod, uti ostendimus, publicè nō liceret. Cœmeterij cōdendi institutū Abrahæ assignāt, qui, sicut patet apud Iosephū, dicitur emisse ab Ephrō Etheo filio Saor prope Hebron, quadringentis siclis speluncam duplicē, et agrū circa eam, sepelisseq; in ea Sarā uxorem suam

suam, inibiq; ipse deinde repositus fuisse. De uario apud alias gētes olim sepeliendi usu, alibi suo dictū est loco. Al tare, ut legitur in Genesi, Noë primus omnium fecit, & super illud Domino holocaustū obtulit. Quod institutum etiā hodie seruatur. Bonifācius uerò tertius auctor fuit, ut altaria cādidis operirētur ac linteis pānis. Crux olim fontium supplicium erat, & id quidem infāme: quod ideo seruator noster subire uoluit, ut qui mitis aduenerat, & humilibus & infirmis opem ferret, & omnibus spem salutis ostenderet, quando nihil ei in morte separatim ab aliis accidisse cernerent. Proinde eo genere mortis afficiendus fuit, quo humiles & infirmi solent, nequis esset omnino, qui cum nō possit imitari. Huic rei postea honor accessit. Eusebius libro Ecclesiasticæ historiæ nono, auctor est Constantinū Imperatorē eo die, quo cū Maxētio ad pontē Miluium confligit, sereno puroq; cælo crucem uidisse, eamq; coluisse, ac auditā supernè uocē: Cōstantine, in hoc signo uinces. Non defuit oraculo euentus: uicit cū hostē insigniter, tū ceteris bellis quæ deinceps gessit, par felicitas adsuit. Helena post hæc, eius mater, religione insigni ac pietate mulier, per quietē monita, Ierosolyma petiit, quæ sitū Dominicæ crucē. Ita sortē accidit, ut Veneris simulachrū eodē esset loci ab impiis Christiani nominis inimicis collocatum, quò omne Dominicæ passionis monumentum aboleretur, Christianiq; Venerē loco seruatoris colerent. Ceterū loco ruderibus purgato, crux reperta est, & cum illa duæ aliæ, unde duo pepēderāt latrones: sed titulus ille, IESVS Nazarenus, rex Iudeorū, etsi uetustate propemodum abolitus, indicio fuit

ut crux uera internoscèretur, quæ admota mulieri mortuæ uitâ illico restituit. His Constantinus princeps motus, edicto uetuit quenquã deinceps eo supplicio necari. Sic res quæ antea mortalibus probro fuerat, uenerationi esse cœpit: & ob illud in primis, quòd Christus in cruce uulnera passus est, & eius sanguis propter nostram salutem effusus, in quo qui Dei madata obseruauerit, is spem certam ponere potest. Idem postea uoluit Theodosius seruari, qui (ut in Codice iuris ciuilibus est) lege prohibuit, signum Seruatoris in solo uel in silice aut in marmore humi posito insculpi, ne hominũ pedib. tereretur. Vide quàm importunum sit, uidere passim hodie in templis signum illud, id est, nomen ipsius Seruatoris, in æs uel lapidibus, quibus mortuorum sepulchra teguntur, incisum, itè cruce ac diuorum imagines impressas, quæ assiduis calcantium uestigiis obrita latè resplendent, quò sic nostrã tiorẽ faciant religionis negligentia, quã præsertim res eiusmodi antiquis etiam religioni fuerint. Sanè Romæ olim locus fuit: Doliola uocatus, quia inuadentibus Gallis Senonibus urbem, sacra in eodem loco doliolis reposita fuerunt: qua de causa, eo loci ne spuerẽ quidem alicui licebat. auctor Festus.

De primo ac uetustissimo apud Hebræos sacrificandi ritu, ac festorum dierum obseruatione, dedicãdiq; templa instituto, deq; ignis mysterio. Cap. VII.

Dam primus parens ex Eua duos suscepit filios, Cain & Abel: pietatis hic cultor, contemptor ille: hic pastor, ille agricola fuit: hic mero lacte & primogenitiis gregum

gum, uelut tradit Iosephus, primum litauit, ille frugum primitias Deo obtulit. Secundum hæc, sacerdotio instituto, Aaron cum filiis, ac deinde alij uariis cæremoniis sacrificarunt. Quæ ferè omnia ex Iosepho in unum collecta, operæpretium duxi quàm breuissimè potero explicare. Tribus ab initio sacrorum generibus Hebræi usi sunt, quorum unum holocaustum dixerunt, quando primores gentis siue bouem, siue agnum, siue aliquod aliud animal, modò anniculū masculumq; fuisset, immolabatur: tum sacerdos uictimali cruore orā altaris perfundebat, inde hostiam membratim dissectam super aram cremabant. Alterum genus plebeium, et pro gratiarum actione fiebat, in quo animalia maiora anniculis offerebant, cruoreq; super arā diffuso, renes, adipē, omenta imponebant flammis: pectora & crura dextera sacerdotibus dabantur: quæ supererant intra biduum illi edebant, qui sacrificium fecissent. Inopes columbas aut duas turtures offerebant, quarum altera in holocaustum abibat, alteram sacerdotes sortiebantur. Tertium longè perfectissimum omnibus æquè mortalibus cōmune, quod laudis sacrificium dixerūt. In Psalmo 115. Dirupisti uincula mea, tibi sacrificabo hostiā laudis. Et in epistola ad Hebræos, Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructum laborum consitentium nomini eius. Peccata uerò sic expiabant: qui imprudens deliquisset, agnam aut hædum anniculum offerebat: qui occulti criminis conscius, ariete cum expiari oportebat. Omnibus sacrificiis farina mundissima ex præscripto legis adiciē batur: adhibebatur et oleum, quod sacris infundebatur.

Agnus manè & uesperī immolabatur: sabbatis geminata hostiæ ad aras admouebantur. Principio mēsis, duo boues cū uno ariete, hœdo uno & septē anniculis agnis, piaculi nomine mactabantur. Septimo incunte mense, taurum, arietem, & septenas agnas cum uno hœdo immolabant. Adiciēbantur bini hœdi: horum unus extra fines missus multitudinem expiabat, alter in suburbanis cum totis uelleribus cremabatur: pontifex taurum in id sacrum, & arietem in holocaustum dabat, etc. quæ ipse Iosephus latè prosequitur. Item habebant & certos dies festos, qui secundum eundem Iosephum, & Origenem super Numeros, ita obseruabantur. Primus solennis Dei erat, qui appellabatur indefinens: de iis enim mandabatur, quæ sine ulla prorsus interruptione, matutinis & uespertinis sacrificiis offerebantur, quia iustus debet semper diem festum agere, id est orare. Alter erat sabbatis, quo die nihil agere licebat. Tertius neomeniæ tubarum, primo die mensis septimi, in quo offerebatur & hostia. Neomenia autem dicitur noua luna: erat ergo iste dies festus, quū luna innouabatur. Quarto loco Xantico mense, unde principium sumebat annus, sub plenilunij diem, id est, circiter XIII. diem lunæ, sole in arietem transeunte, quia iis diebus ex Aegypto egredi contigisset, mysticū agnum occidebant, ac pascha dicebatur, id est transitus. Et in eo mense primo aliud solēne paschæ, ut dictum est, aliud azymorum erat: & licet coniuncta uideretur azymis paschæ solennia sacra, principium tamen azymorum tantum ad finem paschæ coniungebatur. Et pascha ille solus dies appellabatur, in quo agnus occidebatur: reli-

qui

qui uerò azymorum dies uocabatur: & id solēne septem diebus celebrabatur. Altera die primitias frugum offerebant, & ex eo dicebatur celebratio nouorum, quæ festa dies ordine sexta habebatur. Post septem autē hebdomadas paschæ, pentecostes, & id tēpus asarca, id est, quinquagesimam uocabant, tum panes frumentatos offerebant. Deinde sequebantur solennia sacra septimorum: sicut enim inter dies septimus quisq; festus agebatur sabbatum, ita inter menses, septimus quisq; mēsis sabbatum erat, & uocabantur ea sacra, sabbata sabbatorum. Post hæc septimo mēse alij agebantur festi dies. Sanè XV. die, tempore ad hyemem uergente, tabernacula siebant, quæ dies Græcè Scenopegia dicebatur, quia in umbraculis essent escas septem diebus, ob id quòd eorum maiores ex Aegypto remigrantes domum, tabernaculis usi essent. Decima uerò die solenne erat repropitiationis: in hac sola die pontifex induebatur omnibus pontificalibus indumentis, & tunc ingrediebatur sancta sanctorum. auctor Orig. super Leuiticum. Die XV. Decembris Encenia, id est, festi dies initiales, hoc est, dedicationis templi, quia tum templum Ierosolymis ab Antiocho pollutum, postremò à Iuda Machabæo expiatum, rursumq; dedicatū est: nam antea Salomon circiter decimum diem septimi mensis, id est, Septembris, id fecerat, simulatq; illud ædificasset, & dein à Iudeis illis qui illud ipsum instaurarant, circiter diem duodecimum mensis primi, est rursus consecratum, quos seruitute Babylonia liberatos, per Esdram in suas sedes restitutos constat. Sic semper ille dies postremæ expiationis dedicationisq; solennis fuerat a-

pud posteros. Cæterum dedicationis institutū multò anti-
 quisimum est, quando iam inde à principio tabernacu-
 lum à Mose factum ita dedicatū fuit, quum ipse primū
 eo iam perfectō uti cœpit: nā sicut Chrysostrōmus in epi-
 stola Pauli ad Hebræos ait, dedicare aliud nihil est nisi
 utendi initium facere. Atq; hic tum Iudeorum fuit sa-
 crorum ritus, qui animalia tātum propter conuiuia na-
 ta absūmebant. Ignis autem, ut in Leuitico est, semper in
 altari ardebat, quem sacerdos nutrebat, sine quo nullū
 fas erat sacrificium facere. Sic in igne præter alia elemē-
 ta, sacra omnia cōsistebant, quòd is, credo, proximus cæ-
 lo sit, quòd in specie ignis Deus Mosen primū alloquu-
 tus, quòd de celo holocausta accepta rapuisset. Apud
 nos itidem nullo magis honore, quàm cereis candelis
 decorantur extrinsecus cælicolæ. Eadem in primis rati-
 one, ita opinor, à Vestalibus perpetuus seruabatur, ac
 ante Romanos Imperatores deferebatur: quoniā deniq;
 Deus noster ignis comburens est, ac propterea meritò
 sacer habetur. Ita Persæ, teste Herodoto, ignem Deū esse
 arbitrabantur: contra Aegyptij belluam animatam uo-
 cabant, quòd omnia uoret. Item ex Mosis præcepto, in
 omni sacrificio adicietur sal, quia is sit præcipuus
 corruptionis expulsor.

Cunctas ferè gentes quondam dæmonibus malis hu-
 manas immolasse hostias, & ibidem quid esset
 uer sacrum, & quando primū eorum o-
 racula obmutuerint, ac de primo usu
 aquæ quam dicimus sanctam.

Cap. VIII.

Sed

Ed agè, iam dicamus de diis gentiũ, deq; eorum sacrificiis ac mysteriis, qui tamen tantum aberat, ut dii essent, ut etiam cacodæmones sese præberent, nullaq; alia hostia nisi humana litari uellent: quasi cruoris humani repleti tum demum propitij essent, quũ maximè læsissent. O dementiam hominum! ò infelicem uitam! Ecqui erant isti dii, qui suos cultores parricidiis inquinabãt, omnibus generatim malo erant? Pater filium unicum, mater dilectam filiam dæmonibus tanquã ouem mactabat. Iudei qui lege neglecta aberrauerant, in ualle filiorum Hënon, teste Hieron. quam Christus apud Matthæum gehennam nominat, filios igni exustos deuouebãt, immolabantq; dæmonio Moloch. Rhodij hominẽ Saturno immolabant. In Salamine insula, homo Agrauale Cecropis filiæ cæde batur. Diomedes in templo Palladis, quod etiam ipsi Diomedes & Agrauale cõmune erat, homo offerebatur, qui ab adolescentibus ter circum aram ductus, tandem à sacerdote hasta percussus, & in rogo impositus cremabatur. Apud Cypros, humanam hostiam Ioui Teucrus immolauit, idq; genus sacrificij posteris tradidit, quod postea imperante Hadriano est sublatũ. Erat lex apud Tauros gentem inhumanam feramq;, ut Dianæ hospites immolarẽtur. Galli Hesium atq; Teutatẽ humano cruore placabant. Vnde Lucanus,

Et quibus immitis placatur sanguine diro

Teutates, horrensq; feris altaribus Hesus.

Apud Chios, Dionysio Omadio dicto, homo etiam crudeliter discerptus immolabatur. Apud Aegyptios, Helio

poli tres in die homines quos inquirebant, si mundi es-
 sent, Iunoni mactabāt Lacedæmonios etiam Apollodo-
 rus scribit hominem Marti immolare solitos. Phœnices
 bellorum aut pestilentie calamitatibus laborantes, ami-
 cissimos Saturno solebāt immolare. Histrus, qui res Cre-
 tensiū scripsit, auctor est, Curetas olim Saturno puerorū
 hostiis sacrificia fecisse. Laodiceæ, quæ Syriae urbs est,
 Palladi uirgo immolabatur. Et apud Arabas, in singulos
 annos puer immolatus sub ara sepeliebatur. Item Thra-
 ces, Scythæ, Carthaginenses, & omnes ferè Græci, quum
 præsertim in bella essent exituri, hominem mactâtes sa-
 crificabant. Item Gallis mos fuit, ut qui essent affecti gra-
 uioribus morbis, quiq; in præliis periculisq; uersarētur,
 aut pro uictinis homines immolarent, aut seipsos im-
 molaturos uouerēt. Germani itidē Mercurio certis die-
 bus humanis litare hostiis fas habebant. auctores Cæsar
 & Tacitus. Quid, quod illud idē omnes cōmuniter bar-
 bari factitabant? At Romani, qui semper mansuetudinis
 & humanitatis gloriā sibi uindicarāt, nōne iisdē sacris
 immaniores reperiūtur? siquidē Saturnus in Latio eodē
 genere sacrificij cultus est, non quidē ut homo ad aram
 immolaretur, sed uti in Tyberim de ponte Miluio mit-
 teretur, quod ex responsō quondā factitatū, Varro au-
 ctor est, cuius respōsi ultimus uersus erat, Et capita infer-
 no, & patri trāsmitte lumen, id est, hominē. Verūm id
 genus sacrificij postea ab Hercule est immutatū, ut pro
 ueris hominibus, imagines ex scirpo iacerentur, sicut su-
 præ demonstrauimus, quod in Fastis Ouidius latē docet.
 Fuit uel mos quōdā cum Italis aliis, tū Romanis, ubi res
 suas

suas in periculo uersari cerneret, uouedi quaecumq; pro-
 ximo uere nata essent apud se animalia immolatuross: un-
 de id uer sacrum dictum est. Linius lib. 4. decad. quartae, Ver-
 sacrum factum erat priore anno, id quum P. Licinius pontifex
 non esse recte factum renuntiasset, patres de integro facien-
 dum censuerunt, et uidentum quod natum esset pecus inter
 Cal. Martias, et Idus Maias. Festus inter ea animalia,
 pueros etiam conuotos ait, scribens, Sed quum crudele ui-
 deretur pueros ac puellas innocentes interficere, perdu-
 ctos in adultam aetatem uelabant, atque ita extra fines suos exi-
 gebant. Quod sane institutum tametsi humano parcebat
 sanguini, non eodem tamen a crudelitate uacuum erat: ecquid
 enim crudelius censeretur debet, quam priuare homines in-
 nocentes patria, qua cunctis mortalibus charius est nihil?
 Ita facinus pariter crudele ut impium, deorum causa ede-
 batur. Philo, qui Phoenicum historiam scripsit, priscis mo-
 rem fuisse tradit, ut in magnis periculis princeps dilectissi-
 mum ex liberis, ulciscenti daemone quasi redemptionis praem-
 ium traderet, et sic traditum mystice iugularet. Non erant
 praeterea contenti mali daemones multi iugibus hominum
 caedibus, nisi etiam mulieres pro suo iure stupras curaren-
 t. Sane Alexandria simulacrum Saturni religiosissime
 colebatur, cuius sacerdos Tyrannus nomine, matronas
 eius ciuitatis quas elegisset, tanquam a Deo accitas, noctu
 ad simulacrum ductabat, ibique extinctis repeteluminibus
 cum eis rem habebat. Sic Tyrannus communis adulter libidinem
 explebat, Dei mentitus personam. testis Rufinus lib. 11.
 Ecclesiasticae historiae. Item apud Nasamones, uti supra com-
 memorauimus, quum de coniugij origine prodidimus,

mos erat, uti sponsa prima nocte cum singulis conuiuus
coiret, deæ Veneris gratia. Cæterum si homines ueluti
sapientiores ab huiusmodi truculentissimis foedissimisq;
immolationibus paululū abstinuissent, quid præmij cō-
sequerentur, imò quid noxæ, quidve supplicij subire co-
gerentur, ostendamus. Dionysius Halicarnassæus in pri-
mo Antiquitat. ait Iouem & Apollinem, quoniam deci-
ma hominū non fuisset eis immolata, magnas Italæ cala-
mitates induxisse, usq; eo ut nulli fructus ad maturitatē
usq; permanerent, sed immaturi defluerēt, fontes alij bi-
bi non possent, alij deficerent, mulieres abortum facerēt,
homines & pecora passim uariis morbis perirēt, donec
decima reddita sit. Diodorus itidem testis est, Carthagi-
nenses, ut diximus, Saturno humanas hostias solitos im-
molare, & quum uicti essent ab Agathocle rege Siculo-
rum, iratum sibi Deum putauisse, atq; ut diligentius pia-
culū soluerēt, ducētos nobiliū filios, exemplo lōgē post
homines natos crudelissimo, et si reipub. nomine edito,
immolasse. Eiusmodi fœda facinora iam antè in Psal. cē-
tesimo quinto prædicta sunt: Et immolauerūt filios suos
& filias suas demoniis. Possent adducere plura tanti sce-
leris exēpla, quæ breuitatis studio præterire libuit. Fal-
lebāt præterea mortales eiusmodi dæmones amphibolo-
giis, nodosis & flexiloquis responsis, id est, ita ambiguis
ut in ambas partes agi possent. Vnde Vergilius,

Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroq; remugit,
Obscuris uera inuoluens.

Quale fuit illud Apollinis ad Pyrrhum Epiri regem re-
spon-

Sponsum, Aio te Aeacida Romanos uincere posse.

Et ad Cræsum Lydorum regem,

Intrepidus si Cræsus Halim transmisserit annem,

Imperium perdet magnum regnumq; superbum.

Ambo uicti sunt, hic à Cyro Persarum rege, ille à Romanis, qui ex oraculo se superiores fore sperauerant. Et talia id genus sexcēta sunt. Sed et à nostris recentioribus unū petamus exemplū. Syluester enim secūdus Rom. pontifex haud bonis artibus pōtificatū adeptus, ut cupidus regnādi malū dæmonē de lōgitudine uitæ consuluit: ille respōdit, ut si caueret Ierusalē, diu uiueret. Impruēdes Syluester statuit Ierosolyma urbē Iudææ non adire, sed quū in eade sanctæ crucis dicta in Ierusalē, quarto demū post anno rē diuinā faceret, oraculi statim memor, fato morturū se cognouit. Fessus igitur delictū publicè, iussit moriēs ut suū cadauer equis daretur trahēdū, et quo loci illi demū cōstitissent, eodē humari. Diuino igitur nutu, ad tēplū Lateranēse puenere, ubi et sepultus est. Sic Deus ostēdit apud se locū ueniæ unicuiq; quāuis scelerato relictū esse, si in uita aliquādo poenituerit. Atq; talis erat inter gētes religio, quæ nō parcebat pias scelerare manus. Sed meliora canamus. Quis eos deos tā maleficos domesticatim suos cultores iugulantes, de medio mortaliū omnium sustulit, nisi Seruator noster? Quippe sic ipse apud Ioan. cap. 12. inquit: Nūc princeps mūdi huius eiicietur foras. Siquidē diabolus ante id tēpus, amplā habebat in homines potestātē. Conciderunt itaq; post eius aduētum uetustatis tenebræ, et quæ figuris tegebātur, diuina retextit sententia. Nam dū in Aegypto cū Ioseph et matre

fuit, eo tēporis spatio, simulachra deorū quos id tempo-
 ris gēs illa stulta & omnium errorū mater coluit, sua spō-
 te cecidisse dicuntur. Post hęc, imperāte Hadriano, tum
 demū ubiq; gentiū perniciose nefarięq; sublatae sunt im-
 molationes, tū Delphici Apollinis, tum Ammonis, alio-
 rūq; uanorū deorū oracula penitus muta extiterūt: nā,
 teste Cic. lib. De diuinat. 2. iam diu antē sensim silere cō-
 perant, sic, ut eius etate, qui paulō ante Christi aduētum
 uixit, fermē conticerent. At tum deniq; potentia demo-
 num infracta iacuit: quod Porphyrius, uti Euseb. dicit,
 Christiani nominis hostis, in libro quē aduersus religio-
 nem nostrā scripsit, hoc modo testatur: Nunc uerō mirā-
 tur, inquit, si tā multos annos peste ciuitas uexetur, quū
 & Aesculapius, & alij dij lōgē absint ab ea: postea enim
 quā Iesus colitur, nihil utilitatis à diis consequi possu-
 mus. Hęc uerba illius sunt: Christus ergo I E S V S diis
 illis potētior est: ita demū sequutū est, quod Dominus a-
 pud Zachariā prophetā per diu antē annuntiarat esse fu-
 turum, dicēs, Disperdam nomina idolorum de terra, &
 non memorabuntur ultrā. Ecce magnum uerē religio-
 nis argumentum, ecce certum ueritatis elogium, ecce uni-
 uerso humano generi redditam libertatē, ac mundo ful-
 gentissimum lumen: quę utinam gentes, quę in tenebras
 paulatim relapse sunt, agnoscerent, ne perpetuō aberra-
 rent: non cessant enim oracula nostra, est Deus nobiscū,
 dum bene agimus, semper. Dæmoniāci quos uocamus,
 siqui sint, à nostris sacerdotib. nomine I E S V liberātur,
 demones procul effugantur, solo etiā sacre aque asper-
 su. Fuit tā olim usus lustralis aque in Leuitis cōsecrādis:

nam

nā sic Dominus, ueluti est in Num. cap. 8. præcepit Mo-
si, Tolle Leuitas de medio filiorum Israël, & purificabis
eos iuxta hunc ritum: Aspergantur aqua lustrationis, &
radant omnes pilos carnis suæ. Quo factum est, ut Ale-
xander primus Romanus pontifex auctor fuerit, ut hu-
iusmodi lustralis aqua consecraretur, & ad dæmones ef-
fugandos in templo domiq; seruaretur.

Qui primus docuerit modum orandi, ac de loco, assiduaq; pre-
catione, & cur in orientem uersi oremus, tem-
plaq; nostra eòdem spectent, ac unde mos concionan-
di, & de perfecto concionandi mo-
do. Cap. IX.

Roximum est, ut uel de nostrarū cæremo-
niarum ratione dicamus, quæ nō animalium
cruore, non hominū cadē, sed sincerā fidē
purāq; mentē poscit. Et quia Deus ea po-
tissimum de causa, uti supra exposuimus, nos fecit, ut sta-
tim geniti ipsum coleremus, atq; ut Chrysostr. homil. 23.
in Matth. ait, bonis potiremur æternis, eaq; tantum pre-
cando postularem, ideo à perfecto orandi modo initiū
faciemus. Duo sunt, Lactantio testificante, quæ Deo à no-
bis offerri debeant, donum & sacrificium: donū in per-
petuum, sacrificium ad tempus: de hoc paulò post. Do-
num est integritas animi: si enim Deus non uidetur, iis re-
bus coli debet quæ non uidentur, cuiusmodi sunt uirtutes
animi, & iustitia, ad quam haud dubiè, sicut Cic. De legi-
bus suspicatur, nos esse natos intelligere debemus. Sum-
mus igitur colendi Dei ritus est, ex ore iusti hominis ad
Deū directā laudatio: quæ tamē ipsa ut Deo sit accepta,

& mansuetudine & timore & pietate maxima opus est.
 Quod in primis illi prisca Hebræi, prout nō uno in loco
 suprā demonstrauimus, fecerunt, atque ut nos illud im-
 psum faceremus, Seruator noster Christus primus iussit,
 dicēs, Estote ergo perfecti, quemadmodū et Pater uester
 cælestis perfectus est. Et inde subiūgit, Tu autē quū oras,
 intra in cubiculum tuum, et clauso ostio tuo, ora Patrem
 tuum qui est in occulto, & Pater tuus qui uidet in occul-
 to, reddet tibi. Orantes uerò nolite multum loqui, sicut
 ethnici faciunt: putant enim quod in multiloquio suo ex-
 audiantur. Et subdit, Sic ergo uos orate, Pater noster, qui
 es in cælis, sanctificetur nomen tuū. Adueniat regnū tuū.
 Fiat uoluntas tua, sicut in cælo & in terra. Panē nostrū
 quotidianū da nobis hodie. Et remitte nobis debita no-
 stra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris. Et ne
 nos inducas in tentationē, sed libera nos à malo, Amen.
 Hæc ex euāgelista Matthæo, apud quē Hieron. nō quo-
 tidianū, secundū Cypriani sententiā, sed supersubstātia-
 lem panem legit. Contrā & Cyprianus legit nō dimitte,
 sed remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus.
 Et hæc admonui, ut utranque lectionem intelligas haud-
 quaquā ex recentioribus esse, & rectius legi remitte, quā
 dimitte. Cyprianus in expositione huius Dominicæ pre-
 cationis non iniuria quosdam admonet, qui plus sapere
 quā oporteat uideri uolentes, hanc ut uulgarē & cun-
 ctis communem minus usurpant, qui inquit, Quæ enim
 potest magis spiritalis esse oratio, quā quæ à Christo
 nobis data est: à quo nobis & Spiritus sanctus missus est:
 Quæ uera magis apud Patrem precatio, quā quæ à Fi-

lio, qui est ueritas, de eius ore prolata est? ut aliter orare quam docuit, non ignorantia sola sit, sed culpa: quando ipse posuerit, & dixerit, Reiicitis mandatum Dei, ut traditionem uestrā statuatis. Oremus itaq; fratres dilectissimi, sicut magister Deus docuit. Hæc ille. Quomodo autem orandū sit, Christus ipse apud Ioannē docet, dicens: Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, spiritu ac ueritate oportet adorare. Cyprianus item secretò orandum esse ex præcepto Dominico demonstrat, quia Deus non uocis, sed cordis auditor est: nec admonendus est clamoribus qui cogitationes uidet. Hoc planū fit exemplo Annæ, ut in 1. Regum est, quæ loquebatur in corde suo, & labia eius mouebantur, & uox eius non audiebatur, & exaudiuit eam Dominus. In Psalmis quoq; legimus, Dicite in cordibus uestris, & in stratis uestris, & transspungimini. Hieremias itidem admonens, ait, in sensu tibi debet adorari Deus. At precationis locus, cum primis est templū Dei, ut suprā cap. VI. memini, quod Christus demonstrat apud Luc. cap. XIX. ex Esaia, Domus mea, domus precationis est. Hoc institutū etiam Apostoli conseruarunt, quando Petrus et Ioannes ascenderūt in templū, ad horā precationis nonā, ut est in Actis. Debent item esse assidue preces, id quod testatur parabola Christi de uirgine, quæ orando iniquum iudicem ad iustitiam flexerat. Cæterum ut rationē cum Deo habere possimus, quoties ipsam Dominicā precem cū Angelica salutatione recitauerimus, est modus orādi postremò inuentus, per calculos, ut ita dicā, ligneos, quos uulgus modò preculas, modò patres nostros appellat. li numero quinquagintaquinq; ita

ordine distinguuntur, ut post denos, singuli maiusculi as-
 figantur filo, sunt enim perforati: & quot hi sunt, toties
 Dominicam precem, quot illi, toties Angelicā salutatio-
 nem ter numerū incundo recitent, terq; symbolū breuius
 inferant. Et id diuæ Mariæ uirginis psalterium nuncu-
 pāt. Eius rei auctor fertur Petrus eremita, homo Gallus,
 ciuis Ambianēsis, q ab hinc annos CCCCXXX, hoc est,
 circiter annum salutis humanæ MXC, sanctitate flo-
 ruit, egitq; cum Urbano Romano pontifice, ut bellum
 Asiaticū à nostris sumptum fuerit, quo Ierosolyma rece-
 pta sunt. Hodie tantus honor eiusmodi calculis accessit,
 ut non modò ex ligno, succino, & corallio, sed ex auro
 argentoq; fiant, sintq; mulieribus instar ornamenti, et hy-
 pocritis præcipui fucose bonitatis instrumenti. Mos est
 præterea ut in orando ac salutādo Deo, quis in orientem
 solem conuertatur. Vtrunq; apud priscos seruabatur, di-
 cente Apuleio in secundo, Tunc in orientem obuersus uel
 incrementa solis augusti tacitus imprecatus, etc. Quod
 propriū est ueri oratoris ex mystica religione, quoniam
 Christus sol est iustitiæ, testis diuus Hieron. in Echezielē.
 ea nempe de causa, templa nostra ita edificata sunt, ut
 eorū princeps altare in Orientem uersus uergat, in quo
 sacerdos rem diuinam faciendo semper ipsum Orientem
 aspiciat, unde preces nostræ iugiter uelut instar so-
 lis, oriantur. Atqui apud Hebræos hoc fieri non licebat,
 quibus præcepit Dominus per Moysen in Deuteronomo.
 nequaquā more aliarū gentiū, cōtra Orientem, sed quo-
 quouersum intuentes contra templum, Deū orarent, ne
 uiderentur solem, uti factitabant idolorum cultores, co-
 lere.

tere. Idem Hieronymus testis. Vnde Daniele apud Babylonios ad eū modū orasse legimus. Itē quū apud Marcū cap. 11. legamus, Et quū steteritis orantes, remittite, etc. uidetur precantiū quoq; moris fuisse, ut stando orarent, quia qui stat, diligentius animū intēdit in rem, quā agit. Idē Seruator iussit, ut præcepta Legis diuinæ à Deo per Mosē populo Hebraico data, à nobis itidem seruentur, quum inquit, Si uis ad uitam ingredi, serua mandata: quorū capita hæc sunt, Vnum Deū colito. Nullius animalis effigiē colito. Per Dei nomen haud frustra deierabis. Festos dies piē & ritē celebrato. Parentes uenere. Hominē ne occideris. Adulterium fuge. Furtum nō feceris. Nil alienum cōcupiueris. Nec falsum dixeris testimoniū. Hæc igitur fuit prædicationis materia, unde est concionādi mos natus. Moses enim postea primus habita concione, populum de eiusmodi præceptis, & Lege Dei docuit, eumq; per hæc ad bene beateq; uiuēdum instituit. Ioānes Baptista exin in desertis Iudææ locis cōcio natus est, concionatus & Seruator noster, eiusq; muneris obeundi negotiū Apostolis mandauit, dicens, Ite in mundum uniuersum, & prædicate Euāgeliū omni creaturæ. Quod hodie nonnullos ex nostris theologis, quū concionantur, facere pudet, seu tædet: quippe qui ut narrationis uice, cursim ac carptim aliquid in Euāgelio interpretantur, perinde quasi nihil sit, quod de eo amplius doceatur: quo factō, ad suas confictas quæstiunculas trahuntur, ibi digladiantur, uelut furoribus acti sese macerant, detorqueutes quō uolunt sacra scripta, in cōuitia rumpunt, omnia clamoribus miscēt: dein euanescente furore, ad hu-

milliora ueniunt, rationem annonæ agitant, nunc iocos
 spargunt, nunc captant, circulatores planè agūt, et ob il-
 lud ipsum ab insipiète plebe collaudantur. Atq; hic con-
 cionandi modus et frequentius usurpatur, et uulgò sum-
 mus habetur. Sed utinā nō peiora crebrò disseminarent:
 ut enim nullū hominū genus est salutaris religioni, si ue-
 ra canant, cōtrā sic non est pestilentius aliud, si ad gratiā
 cōciones ad populū habeāt: quippe ubi semel sanctitatis
 nomen sunt adepti, tum maximè omnium nocent, quia eis
 maximè creditur. Faceffant proinde, qui docere nihil
 uolūt quò melius uiuatur. At nōnulli quorū interest hoc
 fungi officio, nihil omnino docēt, adeo, ut est in prouer-
 bio, canes muti non iniuria appellari possint. Ita aut ua-
 nitate aut silentio Christum obsolescere inter piū popu-
 lum sinunt. Quare lōgè multū religioni utile foret, si do-
 ctiores nostri tā sepe quā grauiter concionando Euange-
 liū declararent, ac aliud præterea nihil, nisi quod mater
 ecclesia firmisimū ueritatis fundamentū iam pridè acce-
 pissent, probassent, confirmassent. Sed iam modū ipsum con-
 cionandi quā breuissimum ponamus. Concionator qui ea
 docet quæ ad religionē pertinent, qui debet docendo for-
 mulam tenere, per quā sermone, uoce et gestu auditorē
 facilius instruat, est idem atq; orator causarū forensiū, à
 quo artem dicendi mutuetur necesse est, si uelut rectè ac
 ornatè dicere. In concionatore itaq; nostro oportet esse
 eloquutionē, memoriā, et pronūtiationē. Eloquutio est
 accommodatio uerborū idoneorū, ad inuentionem. Me-
 moria, firma animi uerborum ac rerū dispositionis per-
 ceptio. Pronuntiatio uerò, uocis et uultus gestusq; mo-
 deratio

deratio. Concionator sic præparatus primùm omnium debet inuenire, hoc est, excogitare res ueras. Quæ quidem inuentio in plures diuiditur partes: in exordiũ, narrationem, diuisionem, confirmationem, conclusionem & cõsutationem. Exordium est principium orationis, per quod animus auditoris apparatus ad audiendum. Narratio, per quam exponitur res de qua est dicendũ, ut auditor fiat beneuolus, docilis, atq; attentus. Diuisio siue dispositio, est distributio ac rerum ordo, qui demonstrat, quid quibusq; locis sit collocandum. Et in partes duas trẽsue ad summum, res ipsa diuiditur. Ac ita ex ordine, oratio hos duos uel tres habet locos, ad quos eundo contendat, seq; recipiat, quæ in cursum concitata sine his, nusquam consistere poterit, & ob id tam sæpe in medio cursu turbabitur, quàm auditoris animus continenter implicabitur, nec memoria retinebit quæ audierit. quapropter concionator eiusmodi partitionem facere debet, ut nullo ferè negotio reminisci queat, quoto quodq; loco posuerit: atque idem etiam faciet auditor, qui suo loco expectabit quod scire cupit. Confirmatio, est probatio argumẽti, id est, materiæ uel rei tractatæ, cum assueuratione. Cõclusio, quum breuiter colligitur, repetiturq; quibus de rebus uerba facta sint, quò auditor, si memoriæ mandauerit, ad idem quod ipse meminert, reducatur. Atqui cauendum, ne conclusio ab exordio aut à narratione repetatur, quod extra propositũ foret: idcirco initium enumerationis repetitionisq; istiusmodi à diuisione faciendũ est. Itẽ uel illud est curandũ, ut in partitione nihil omittatur quod ad rẽ attineat, neq; quicquam redundet:

redundabit autem, siquid ponatur in una parte, quod in
 alia sit cōprehensum. Si exēpli causa, ponas sic, Primum
 dicā de origine matrimonij, deinde de auctore ipsius ma-
 trimonij. Vide, ista posterior pars superuacanea est, quia
 continetur in superiore: nā ille qui primus matrimoniū
 instituit, eius rei auctor fuit. Est itidē uitiosa, si proponas
 sic, Demonstrabo me hoc nō fecisse, demonstrabo me non
 potuisse, si uoluissē. hoc probato, illud alterum uacat.
 Igitur partitio debet esse clara, aperta, breuis, nullis sul-
 ta inuolucris, aut uerbis superuacaneis. Rursum si de ue-
 ritate religionis contra hæreticos agas, & diuidas uarios
 eorum errores in partes, tum partitio nimis implicata
 erit: quare diuidendo generales tantum cōplecti oportebit.
 Confutatio est locorū cōtrariorum dissolutio, qua non
 stri theologi in suggestis sermo cinando nonnunquā utun-
 tur, magis ad ostentationē doctrinæ, quàm ad utilitatem
 ueritatis, qui tale quid sepe dedita opera in disceptatio-
 nem quæstionemq; uocant, Vtrum Deus sit causa pecca-
 ti necne: & contrarium quod est ueritati, tantis primò
 corroborant argumentis, tamq; neruose obligant, ut nō
 infundere in aures auditorū modò, sed in animis uidean-
 tur inscribere, qui post non facillè dissoluere possunt. Ita
 tantum abest, ut utile sit tales habere quæstiones, quibus
 rudioris ingenij homines sepius in errorem trahuntur,
 in eoq; uersantur diu. Posthæc concionatori nostro opus
 est pronuntiatione, quæ in uocis figurā, & corporis mo-
 tum diuiditur. In principio itaq; orationis, uox sedata
 demissaq; esse debet: nam si acuta foret, fauces uulnera-
 ret, ac seipsam defatigaret ocysus. In narratione, uocum
 uatic-

uarietate ut edum est, ut quo quidq; pacto gestū actumq;
 ac scriptum sit, ita narrari uideatur: quare uerba modo
 clariora, modo grauiora usurpanda sunt, quo omnium
 personarum sensus atq; animi exprimātur. In diuisione
 uocem quam clarissimā adhibere oportet, ut auditor pla-
 nē intelligat quid sibi sit attendendū. In cōfirmatione ar-
 gumēti sono uocis mediocriter adaucto uti decet, & stre-
 nuē probando quod uolumus, interdū acriter, interdum
 leniter dicemus. In conclusionē uox continēs & modica
 sit, ut uoci iam defatigatæ auxiliū ferre queat. Conciona-
 tor præterea debet hortari, & id quidē plenis faucibus,
 uoce quam clementissima: item castigare, uoce acriori,
 raris interuallis, cū uociferatione nō utiq; muliebri, sed
 uirili, quò magis auditore deterreat. Itē consolari, uoce
 lamentabili: itē conqueri, cū uocis mollitudine, ut audi-
 toris animū ad misericordiam perducatur: ac iocari inter-
 dū, uoce faceta, cū tenuis significatione risus, ad recrean-
 dos animos aliquādiu ad audiendū intentos. Hanc uocis
 figurā sequi debet motus corporis, qui est gestus & uul-
 tus moderatio quædā, quæ pronuntiantī concionatori
 conuenit, ac reddit probabiliora quæ pronuntiantur.
 Itaq; si erit sermo in exordio, standum est in uestigio, di-
 missis oculis, recta ceruice: si in narratione, leui dexteræ
 motu, ac collo paululū à ceruicibus dimisso: si in parti-
 tione, brachio & digitis celeriter porrectis: si in confir-
 matione, uultu graui, gestuq; cōstanti: si in conclusionē,
 aspectu minime mobili: si in cohortatione, gestu paulò ce-
 leriore: si in castigatione, uultu acriori, capitisq; ictu fre-
 quenti: si in consolatione, uultu tristi: si in conuestione,

mœsto ac turbato: si uerò in ioco, hilariore, uelut à natu-
 ra ipsa nobis datum est, ut eiusmodi nostras actiones uo-
 ce pariter atq; corporis motu iuuaremus. Isthæc autem
 nature ars eximia, ad nostrum maximè omnium perti-
 net cõcionatorem religionis patronum, qui id officium
 facit, ut pietatem, ut charitatem, ut iustitiam in auditorũ
 animis inserat, eosq; à cunctis simul deterreat uitiiis, ac
 omnes illorum malas præcidat affectiones, quem idcir-
 co, si mouere uelit, oportet in dicendo esse modò graue,
 acrem, ardentem, acutum, subtilem, copiosum, ornatum:
 modò uerò tenuem, submissum, modicum, temperatum,
 quemadmodum res postularit. At ea ipsa omnia præsta-
 bine concionator ille, qui dicendo nihil narrat quod
 proposuerit, nihil probat, nihil concludit, quia sermo-
 nem suum in nullas diuisit partes, nihil animum audito-
 ris mouet, excitat, flectit, quod uno eodemq; uocis sono,
 sine ullo corporis motu continenter loquitur, sic, ut ma-
 gis æs sonans, quàm hominem esse iudices? Verum idem
 domi officium gnauiter facit: si minister enim paulum pec-
 cauerit, cum uultu aspicit acriore, itè uoce atrociori re-
 prehendit, corripit, atq; castigat, quò sic ab errore auer-
 tat. Ceterum forsitan inquires, Non uspiam est quisquam
 omnium qui ita concionetur. Imò certè quidẽ cum apud
 alios, tum apud nostros Anglos, nonnulli minuti theolo-
 gi haud aliter sermonem habent in celeberrimo etiã ho-
 minũ conuentu, qui contra sui prisici rudioris seculi mo-
 rem & consuetudinẽ facere nolentes, rhetorica, quã et si
 callent, uti non sibi licitũ esse putant. Bone Deus, quan-
 tum in suggesto laborant, sudãt, pugnant, quum aliud ex
 alio

alio ex tempore suggerentes, illi ipsi tanquam uoluntates
 auiculae, nesciant quò dicèdo sint peruenturi. Hinc pro-
 fectò scire licet, quã comòdum tibi, quamq; frugiferum
 & fructuosum auditori sit, si, uerbi gratia, ex ea Euan-
 gelij parabola, Exiit qui sementẽ faciebat, ad seminandũ
 semen suum, argumentum sermonis habendi sumas, de-
 inde in partes diuidas, dein propositas partes ritè decla-
 res, subtiliterq; confirmes, & enucleatè explices, atque
 postremò concludas, id est, breuiter repetas, quid circa
 eiuscemodi partes docueris. Ac tu per hunc modum, tam
 facillimè tui sermonis sementem facies, quàm commodis-
 simè auditores eius fructũ capient. Atqui ut omnis ora-
 tionis pars ex suo genere constat, illud in primis nostri
 Christiani concionatoris interest non ignorare, tria esse
 genera causarũ, demonstratiũ, deliberatiuum, & iudi-
 ciale: & se ut illa duo superiora recipere debere, ita in
 tertio nihil esse quod ipse uersetur. Demonstratiũ enim
 est, quod in laudẽ uel uituperationem cuiuspiã attribui-
 tur: hoc concionator utitur, quũ uerbi causa, demonstrat
 quanta sit Dei maiestas, quanta potentia, quãta iustitia,
 quãta misericordia, ut nequis diffidat eius promissis, ne-
 quis existimet aut speret posse se meritas effugere pœ-
 nas, nequis desperet, si resipiscat: aut ubi deterret peccã-
 tes, cum reprehensione culpæ, & uituperatione facti. Ex
 huiusce præterea demonstratiui generis fonte manat o-
 mnis uis funebris orationis, quæ hodie est in usu, quãdo
 tota in demortui laude uersatur. Deliberatiũ aut post-
 tũ in cõsultatione, habet in se psuasione & dissuasione:
 hoc in genere concionator permanet, quando hortatur

populum ad bene beateq; uiuendum, tunc etenim suadet pariter atq; dissuadet, quū castigat, uitiaq; detestatur. In his duobus dicendi generibus uersatus est apost. Paulus, in ea oratione, quam, ut est in Actis cap. 13. ad plebē habuit, ubi primum laudat Deum, ac potentiā eius ostēdit, dicens, Deus populi huius delegit patres nostros, & populū in altum extulit, quum essent incolae in terra Aegypti, & brachio excelsō eduxit eos ex ea. Deinde auctores necis Iesu uituperat, quum ait, Principes eorū nulla causa mortis inuēta, petierūt à Pilato ut interficeret eū. Post persuadet, ut Christo credāt, quū inquit, Notū igitur sit uobis, uiri fratres, quòd per hunc uobis remissio peccatorū annūtiatur, & ab omnibus à quibus nō potuistis per legē Moysi iustificari, per hūc omnis qui credit, iustificatur. Postremò dissuadet de errore, in quo usq; ad id tēporis fuissent, ubi ait, Videte ergo ne superueniat uobis quod dictum est in Prophetis: Videte contēptores, & admiramini, & euanescite, quia opus operor ego in diebus uestris, quod nō credetis, si quis enarrauerit uobis, etc. Quòd uocis figura atq; corporis motu dicendo sit ut edū, Christus ipse passim in Euāgelio demonstrat: sed ne longū sit, quū Lazarū à mortuis excitauit, illud fecit: primū enim attollēs sursum uersum oculos, dixit, Pater, gratias tibi ago, quoniā audisti me. Deinde uoce magna clamauit, Lazare ueni foras. sic uoce et gestu rē peregit. Hæc breuiter dicere habui de recto concionandi modo.

De initio sacrificij nostri, hoc est, eucharistiæ, ac primo eius usu tam specie panis & uini, quàm panis tantum, atque cur manē, nou uesperī more Christi,

ea sumatur: & quibus sacrificij huius faciendi administrandi que potestas data fuerit. Cap. x.

Sacrificiū nostrū est orare et colere Deum, ac eundem semper habere in corde consecratum, quoniā Dei templum sumus. Hoc sacrificium Seruator noster Deo Patri obtulit pro salute nostra, reliquitq; nobis illud idem faciendum. Et si sunt qui sentiant eucharistiā à Christo institutā non rectē sacrificiū appellari, quòd per hoc aliquid Deo ex rebus nostris offeramus, per illud uerò, beneficium à Deo accipiamus: tamen quia iam inde ab initio ita usu uenit, ut, teste Tertulliano, sacrificium uocaretur, nos religionis morem seruandum ducimus. Ad rem redeo. Is qui omnia quæ uētura erant, ab eterno nouerat, postquam appropinquare tempus uiderat, quo pati oportebat, affatur discipulos, quos totius mysterij sibi testes delegerat, qui deinde omnia quæ facta essent, inter omnes gentes pia prædicatione uulgarent: Pascha, inquit, dilectissimi, post biduum, ut scitis, fiet, & iam simul illud futurum est, ut Iudæis traditus patiar: ceterū cupio priusquam hæc fiant, id solenne uobiscum celebrare. Hæc ait, ac eodem momento duos ex discipulis Ierosolyma mittit, qui locum parent, nec multò post ipse cū aliis sequutus in urbē uenit. Hic ubi coeptū est discūbi, accepit panē, & quū egisset gratias, fregit, deditq; discipulis suis, & ait, Accipite, comedite, hoc est corpus meum. Et accipies calicē, gratias egit, & dedit illis, dicēs, Bibite ex hoc omnes: hic est enim sanguis meus noui testamēti, qui pro multis effunditur, in remissionem peccatorū. Sic sub pa-

nis & uini specie, corpus suū & sanguinē uerbo consecratum singulis sumendū obtulit, mandauitq; ut tale sacrificiū fieret deinceps in sui memoriā: at mox postquā ē morte surrexerat, accubuit incognitus ad Emmaus castellū, cū duobus suis discipulis, accepitq; panē, & benedixit, ac fregit, atq; porrexit illis. Tū discipuli, sicut Lucas perhibet, cognouerūt eum, & ipse euanuit à conspectu eorū. Hic discipuli corpus Christi sub una panis specie sumpserūt, nulla uini ab Euangelista mentione facta. Quem sanē institutū ritū ecclesia deinceps retinuit, quæ ad hūc modū censuit, profanis hominibus eucharistiam administrandā, quod tū demū nouū instrumentū, id est, mysteria oīa religionis perfecta, consummata, stabilitaq; essent per mortē Christi. Namq; nō fuerat Euangeliū ante crucē, uti D. Hieron. aduersus Iouinianū affirmat, & Christus testatus est, qui in cruce moriēs inelamauit, Consummatū est. Sed reliqua persequamur. Alexander post hac VII. à Petro, Pontifex consecraturus primus aquam uino miscuit, instituitq; ut oblatio ex azymo nō fermentato, ut antea cōsueuit, fieret pane, & hoc ut purior materia esset, uel quia Christus azymō cōsecrasset, aut quod Dominus per Moſen præcepisset, ut omnis oblatio absque fermēto fieret, seu quia ex eius latere, dū in cruce pēderet, exisset sanguis & aqua. At D. Cyprianus li. epist. 2. aliā huiusce rei rationē ponit. Legimus enim in Apocalypsi, Aquæ quas uidiſti, super quas sedet meretrix populi, etc. Hinc ait in sacris literis sæpe aquas significare populū, & proinde inquit, Sic autē in sacrificiādo, in calice Domini offerri aqua sola non potest, quomodo nec

uinum

vinum solū potest: nā si uinū tātūm quis offerat, sanguis Christi incipit esse sine nobis: sin uerò aqua sit sola, plebs incipit esse sine Christo: quando autem utrūq; misceatur, tūc sacramentū spirituale & caeleste perficitur. Sumpserūt autē eucharistiā Christiani iam inde ab initio in dies singulos manē & ieiuni, quod testatur Tertull. lib. altero ad uxorem de muliere Christiana ethnico homini nupta, Non sciet, inquit, maritus quid secretò ante omnem cibū gustes? Item lib. Definitionū ecclesiasticorū dogmatum, Quotidie eucharistiæ cōmunionem percipere, nec laudo, nec reprehendo, omnibus tamē Dominicis diebus cōmunicandum suadeo, & hortor, si tamen mens in affectu peccādi nō sit. Hæc ille. Cur uerò manē, & nō uespere, apud nos sacrificetur, quū satis constet Christum post cenam, mysticum calicem obtulisse, id causæ est, quòd, teste eodē Tertull. Christū offerri oportebat circa uesperam diei, ut hora ipsa sacrificij ostenderet occasum & uesperā mūdi, sicut in Psal. scriptum legitur, Eluatio manuum mearum sacrificium uespertinū. Nos uerò resurrectionem Domini manē celebramus, quia passionis eius memoriā in sacrificiis omnibus in primis conseruamus. Sed id salutare institutum postea non continuatum primus omnium suo decreto renouauit Anacletus, iussitq; ut qui sumere nollent, tanquā impij è sacris ædibus eiicerentur: quemadmodum Victor uoluit, ut illis qui capturi essent, si ob acceptā iniuriam, aut uetus odiū, reconciliari prius recusassent, sacris interdiceretur. Verum frigescente paulatim deinceps hominum pietate, illud antiquatum est: ex quo Zephyrinus, qui centesimo circiter

post anno, Anacletū est sequutus, statuit, ut omnes Christiani qui pubertatis annos attigissent, minimum semel quotannis caperēt paschali die. Fabianus uerò ut ter id fieret, postea sanxit. Sed Zephyrini decretū, ut factu minus difficile, stetit constantius: quod Innocentius tertius dein sua corroborauit auctoritate. Eucharistia autem in templis continenter asseruatur, ad ægrotantium communitatem, ut sine eo uiatico, ne hinc abeant, ut est de cōsec. dist. 1. quod postmodum scitum Innocentius idem III. & Honorius III. confirmarunt. Quum ita paulatim à pietate tantum discessum foret, ut nisi quisq; semel quotannis eucharistiam caperet, mos tamen antiquus mansit, quandoquidem & sacerdos qui rem diuinam faciebat, & diaconi cum reliquis sacrorum ministris, quocunque solenni die eucharistiam sumebant. Quam consuetudinem nunc monachi nostri in primis retinēt, quò sic populus ad pristinum institutū exemplo si minus excitatur, cohortatione tandem aliquando reuocetur. Potestatem uerò noui sacrificij faciendi corporis & sanguinis sui, administrationisq; eiusdem Seruator noster Apostolis nouæ legis sacerdotibus ab initio dedit & cōcessit, ueluti suprà dictū est, sic, ut Christianus populus ex manibus sacerdotum accipere suo tēpore, eucharistiā semper posthac paratus fuerit. Quod porrò Tertull. lib. De corona militis, præclare demonstrat, ubi ita scribit, Eucharistiæ sacramentum & in tempore uictus, & omnibus mādatum à Domino, etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu quàm præsidentium sumimus. Auctor hīc & alibi, præsidentes appellat presbyteros.

Qui

Qui primū post Christum, eo ritu sacrificare cœperint, quem ille docuisset, & qui deinceps modum rei diuinæ faciendæ, quam missam uocant, auxerint, & de osculo pacis inter sacra, atque quando id fieri non liceat, ac de benedictione sacerdotis post sacra, & de circunuersione frequenti eiusdem in al-

tari. Cap. xi.

Vda ab initio omnia & simpliciter mysteria à Christo tradita apud Apost. erāt, nuda omnis ceremoniarum ratio, plus pietatis habens quàm apparatus: nam satis constat Petrū, qui uel primus omnium, ut Apostolorum princeps, uel unā cum aliis Apostolis, rē diuinā eo ritu, quem à Christo accepisset, identidem fecerat, post consecrationem continuò inferre solitum Dominicā prece. Auxit inde hæc mysteria Iacobus Ierosolymitanus antistes, auxit Basilius, aliq; alia subinde instituere. Celestinus missæ introitū, cuius initiū est Psal. Iudica me Deus. Damasus cōfessionē, quæ fit à sacerdote, priusquā altare conscendat: quidā tamen Pontiano assignant. Greg. antiphonā, quæ introitū sequitur, & ob id uulgò eodē nomine nūcupatur: itē ut nouies Kyrie diceretur, & antiphona post Epistolam, Euangeliū, & cōmunionem. At antiphonam post epistolā, graduale appellant, quòd diaconus ascendat in editiorē gradū, ad pronuntiandum Euangeliū. Telephorus hymnū, Gloria in excelsis Deo. Gelasius primus orationes, id est, precū clausulas, quas uocāt. Epistolā & Euangelium Hieron. & quum id legeretur, ut cuncti qui sacris interessent, curui ac uenerantes sta-

rent, uti expeditiores ad Euangelicū dogma defendēdū,
uel animaduertendū, quod stando magis quā sedendo
facere solemus, Anastasius primū cōstituit. Alleluia ex
Ierosolymis translaticū est. Symboli decātatio fuit Mar-
ci pōtificis primi decretū, ut festis diebus post Euangeliū
decantaretur, ac idem recitaretur à populo, qui sacrorū
causa adesset. innouauit et id decretum postea Damasus.
Antiphonā, quā Tractū uulgò appellāt, & hymnos, Ge-
lastius fecit, ac præfationes quæ Canonē præcedunt, cātū
quidem & sermone eleganti composuit, quæ, ut testatur
Pelagius, nouē numero sunt: decimam ad honorem Dei-
paræ uirginis Urbanus addidit. Quòd thus adoletur ad
altare, id primus fecit Aaron, dicēte Domino ad Mosen,
Pones altare contra uelum, & adolebit incensum super
eo Aaron suaue fragrās: sicut in Exodo est. Deinde apud
nos Leo III. illud idem fieri sanxit, quod etiam ab ethni-
cis seruabatur. Hinc Verg. in 1. Aeneid. de Venere ait,

—Vbi templum illi, centumq; Sabæo

Thure calent aræ. Vfus lauandi manus ex ueteri
quoq; Instrumento esse uidetur, quòd Iudæi non rem mo-
dò diuinam, sed conuiuū etiam à lauatione manuum in-
choare consueuisse dicuntur, quippe qui nefas ducebant
edere panem manibus illotis, cuius rei crimen discipulis
Domini ascribebant. Vel ab ethnicis sumptum est, apud
quos sacrificantes primū omniū manus lauabant, quem-
admodum suprā lib. 3. cap. 5. demonstrauius: & teste
Hesiodo, uctitum erat, nequis manē Ioui uinum libaret
manibus illotis, ne sacrorum nitor pollueretur, qui &
conuiuia lotis prius manibus inibant. Verg.

lam pater Aeneas & iam Troiana iuuentus
 Conueniunt, stratoq; super discumbitur ostro,
 Dant famuli manibus Lymphas. In praefationibus,
 ut sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus sabaoth, cãta
 retur, Sixtus primò statuit, quod ab Esaia propheta sum
 ptum est. Canonis partem, Te igitur, quæ dein initiũ esse
 cœpit, Gelasius dedit: sicuti ante eum Syricius Cõmuni
 cantes, quod nunc tertio loco ponitur. Ex quo apparet,
 ipsum Canonẽ neq; ab uno integrũ, neq; in cã formam di
 gestũ, ex qua modò cõstat: cuius rei uel fidem facit, quod
 Alexãder primus, qui Gelasũ & Syricium longo tempo
 ris interuallo præcessit, ob memoriam passionis Christi
 posuit, Qui pridie quã pateretur, usque ad illa uerba,
 Hoc est corpus meũ. Quocirca satis liquet, illud tum Ca
 nonis fuisse principium, quando, sicut diximus, Gelasius
 circiter CCCLX. et eo amplius annos post Alexandrum
 sedit. Leo deinde adiecit, Hãc igitur oblationẽ, usq; Pla
 catus accipias. Gregorius tres subiunxit postulationes,
 Diesq; nostros in tua pace disponas, atq; ab æterna dãnã
 tione nos eripi, & in electorũ tuorum iubeas grege nu
 merari. Eiusdem quoq; primi Leonis est, Sanctum sacri
 ficium, immaculatam hostiam. Sic alij alia addiderunt.
 Finito canone, dicitur, Pax Domini: hic osculũ pacis da
 tur inter sacerdotes mutuo, quod Innocentij primi inuen
 tum est: uelut Leonis II. ut pax in sacrorum ceremoniis
 astanti populo circumferretur. Et utrunq; ex imitatione
 Seruatoris, qui consueuerat suos præsertim discipulos
 abeuntes, uel ad se redeuntes deosculari: id quod Iudas
 proditor significantius declarauit, qui præceptorem,

ut in Euangelicis literis legitur, osculo tradidit. Verum quæ Missa pro mortuis celebratur, id nõ fit, pro eo quòd haud nobis cum illis per pacis osculum, cõmunicandum est, quos nondum certò scimus esse in gratia cum Deo. Quare cadauera etiam mortuorũ aditu et mansione templi usq; eò prohibentur, dum res diuina fiat. auctor Guilielmus Durantus, libro diuinorum officiorum septimo. Solent item sacerdotes nostri peractis sacris, benedicere populo dextera manu in eũ extensa, ac in signum crucis circumducta, quod episcopi inter sacra, & pontifices Romani aliq; maiores antistites, etiã eundo factitant: quod ab Hebræis est: quippe in Leuitico legimus, Aaron post factam rem diuinam, consueuisse extendere manũ in populum, ac illi benedicere. Seruauit uel hunc ritum Christus, quem Lucas ait paulò antè quàm in celũ rediisset, eleuatis manibus benedixisse suis discipulis. Sed ad rei diuinæ rationem reuertamur. At reliquas Antiphonas Græci, Responsorialia uerò quæ nouitio quidem uocabulo sic dicunt, Itali primùm inuenisse traduntur. Sunt qui responsum etiam Gradale uocet, quòd iuxta gradus suggesti cantetur. Ceterùm Gelasius & Gregorius multas orationes, id est, preces inuenere, ac ad lectiones et Euangelia, responsoria, id est, offertoria, quæ uocant, adiunxerunt, uel Gregorius ipse quasi de integro modum rei diuinæ edidit. Fecit illud ipsum & Ambrosius Mediolanensis antistes. Quapropter habito deinde episcoporum conuentu, decretũ fuit, ut quæ & Ambrosius digessisset, Mediolanensis tantum sacerdotum cœtus, sicut hodie fit, seruaret, & Gregoriano inuento reliqui uterentur.

Quòd

Quòd uerò sacerdos dicendo, Dominus uobiscū, sæpius ad populum in altari se uertit, hoc de Hebræorū quoq; cæronia sumptum cōstat, quorū sacerdos inter sacra sese circūagebat, aspergendo sanguinem animalis immolati. Quod, teste Apuleio, & Ethnicorum sacerdotes circa aras factitabant, quum præsertim responsa daturi, diuino, uti credebant, spiritu afflato agitentur. Vnde dubio procul ab alterutris apud nos sunt huiusmodi in altari circunuersiones.

Vnde mos sit, ut post rem diuinam factam, diaconus pronuntiet, Ite, missa est: & unde missa & cæroniæ dictæ: atque quid re ipsa sit missa, qualisue cæroniæ. Cap. XII.

Acta re diuina, diaconus ad populum conuersus pronūtiare solet, Ite, missa est. Conuenit hoc loco, ut huius nominis missæ originem explicemus, nequis ut sordidum & peregrinum respuat: quando hactenus permulti id indagare conati, rem in incerto reliquerunt, quippe qui non unde natum esset, ut libamēto iā libato, id est, sacrificato, per hūc modū potestas fieret abeundi uolentibus, prodiderunt, sed circa uim illius uerbi Missa aberrantes, delirationem quandam somniarunt, nō animaduertentes nostros sacerdotes illud ex moribus institutisq; priscorum esse mutuos, sicut pleraq; alia, uti appositè memorauimus. Cæterum ne nos etiā aliquid diuinasse potius, quàm rē certā prodidisse dicamur, Apuleij testimonium cūctis certè probandum ducemus in medium, unde moris huius originem abunde haurire licebit. Is enim libro sui Asini

aurei 11. quū se dicit in sacris deæ Isis interfuisse, sic rem declarat. At quū ad ipsum iā tēplū peruenimus, sacerdos maximus, quiq; diuinæ effigies progerebant, et qui uenerandis penetralibus pridē fuerant initiati, intra cubiculū deæ recepti, disponunt ritē simulachra spirantia. Tūc ex iis unus quem cuncti grām.atea (sic Græci uocāt scribam) dicebant, pro foribus adstans, cœtu pastophorum, quod sacrosancti collegij nomen est, uelut in cōcionem uocato, indidē de sublimi suggesto, de libro, de literis, fausta uota præfatus, principi magno, senatuiq; & equiti, totiq; Romano populo, nauticis nauibus, quæq; sub imperio mundi nostratis regūtur, renūtiat, sermone ritūq; Græcienst, ita, *ταῖς ἀφροῖς*, populis missio. Quam uocē feliciter cunctis euenire signauit populi clamor insequutus. Exin gaudio delibuti populares, talos, uerbenas, corollas ferentes exosculatis uestigiis deæ, quæ gradibus hærebat argento formata, ad suos discedunt lares. & reliqua. Istæ duæ Græcæ dictiones significant populis missionem, & uerba sunt Græcanico more & lingua pronuntiata, quæ Græci Latiniq; iuxta usurpabant, post cuncta celebrata mysteria, ut diceretur missio populis, id est, uel datur, uel est, ut tum demū omnibus abire fas esset. Idē igitur mos à nostris etiā seruatur, ut peractis sacris, per diaconū pronuntietur, *Ite, Missa est*: quod idē est, ac illicet, hoc est, ire licet. Nō est præter consuetudinē, quòd *Missa*, non *missio* pronuntiat, quādo nostræ religionis auctores promiscuē missionem et *Missam* usurpare, diuus Cyprianus testatur, qui remissam peccatorum, ac id genus alia per multa sæpe scribit, ut ad Fortunatum de exhortatione

martyrij, In aquæ, inquit, baptismo percipitur peccato-
 rum remissa. Hinc ergo totū quoq; sacrificiū Missa est no-
 minatum. Quod uocabulum Ioannes Reuchlinus homo
 Germanus, ac literarū Hebraicarū cum primis sciēs, lib.
 De rudimentis Hebraicis secundo, docet Hebraicū esse,
 iua scribens, Inde uenit per additionem he literæ in fine
 מִסָּח id est, oblatio, quæ sit superiori Domino, propter
 debitum munus personale. Deuter. 16. Oblationē spon-
 taneam manus tuæ, quam offeres, iuxta benedictionem
 Dei tui. Quod nomē nos Christiani sacrificio nostro im-
 positum retinemus, usq; ad hoc tempus, ut à nobis appel-
 letur Missa, quod à Græcis liturgia. Nota igitur, quòd
 Missa neq; Græcū neq; Latinū est, sed Hebraicū. Hæc il-
 le. Mihi uerò prior ratio probatur, ut magis apposita.
 Missa autē, si quæras quid sit, ratio eius usus indagatrix
 potest fortē tibi rē sic definire, Missa, est corporis & san-
 guinis Christi consecratio: quando ea consecratio perin-
 de summa & caput missæ est, ut adeptæ uictoriæ concele-
 bratio triumphus dicitur. Hanc igitur missam tanti my-
 sterij monimentum, hoc est, unicum nostræ religionis sa-
 crificium, optimi ecclesiæ patres ritē studuerunt redde-
 re cunctis mortalibus perquam frugiferam atq; fructuo-
 sam, quæ idcirco ex multis constat diuinis hymnis, Dei
 optimi maximi laudibus, precationibus, gratiarū actio-
 nibus, et sacris scripturis, è quibus animus noster audien-
 do, in spem bonam suæ salutis uocatur, item illis oblecta-
 tur, & pascitur. Pateat iam reditus ad propositū. Sic Ro-
 manis placuit, omnem diuinum cultum ceremonias ap-
 pellare, à Caritib. Hetruriæ populis. Ij enim olim capta

urbe Roma à Senonib. Gallis, sacra Romanorū à Vestalibus inuenta per benignè receperūt, usq; eoq; seruarūt, dū patria à Camillo esset recuperata, sicut Linius lib. ab urbe cōd. s. latè demōstrat. Cuius beneficij Quirites memores, postea omnia quæ ad religionē colendā pertinerent, cæremonias nuncuparunt: quāvis sint, qui eas à cærendo dictas malint. Sunt enim cæremonie instrumenta religionis, quæ uelut terra, sine illis coli non potest, per quas in animis nostris renouatur pietas, fundamentum, uti Cic. ait, omniū uirtutū, quæ corpus cū mente ad Deū uenerandū trahit. Si uelimus igitur agrū Dominicū bene excultū, eiusmodi cæremoniarum culturā adhibēdam curemus. Quòd semel tātūm die sacrificabatur, hoc Alexandri primi, teste Gratiano, est decretum: sicut & illud Telephori, quòd Dominico natali die ter sacerdos rē diuinam facit, et primò in media nocte, quum Christus est natus: deinde lucescente aurora, quādo pastores natum inuiserūt: postremò ubi prima lux humano generi affulsit, quum prius nulli ante tertiā diei horā fas esset sacrificare. Adicitur & alius mysticus sensus, ut triplici actu status triplex gentium significetur: primus, qui sine Legge fuit, quum omnia fuerunt tenebris circūfusa: alter lucis & tenebrarum simul particeps, quum post datā Legem fuit omnino aliqua Dei cognitio, sed nondum perfecta: tertius gratiæ est, cui sol, id est, ueritatis lux affulsit. Præterea Felix primus sanxit, ut nusquā nisi in sacro loco, si per necessitatem liceret, & à uiris sacris initiatis Missa celebraretur, quod ipsius rei diuinæ faciundæ à principio solūm Apostolis, hoc est, sacerdotibus à Christo

sto potestas facta fuisset. Anacletus quoque huius rei studiosus uoluit, ut sacerdos non nisi coram saltem duobus sacrificaret, quò, credo, ne ille frustra bene precando diceret, Dominus uobiscum, si minus quam duo sacris interessent. Propterea non rectè faciunt, qui sine arbitris sacrificat. Gratianus hoc prescriptum Sotero attribuit, qui fortè illud parum custoditum renouauit.

Quare nonnulla tam Hebraica quam Græca uel Syriaca uerba in Missa usurpentur, & ibidem de eorum significatione. Cap. XIII.

Illud insuper haud omittendum duximus, quod facit ad quarundam uocum cognitionem, quæ ut peregrinæ, inter sacra faciendâ à pluribus frequentatur sacerdotibus, quam intelliguntur. Sunt enim uerba quedam Hebraica, quedam Græca aut Syriaca. Hebraica & Syra, teste D. Hieron. ad Marcellam, ideo immutata ab initio manserunt, quia uel interpretes, uel Apostoli, id faciendum minus curarunt, ut quoniam primum religio apud Iudeos, uelut supra demonstrauius, ceperat, nihil ad credentium offensionem innouarent, sed ita ut à puero imberberent, traderent: postea uerò quam in uniuersas gentes Euangelij sermo dilatatus est, non potuisse semel suscepta immutari, id auctor est. Cuius etiâ rei Orig. rationem reddens, asserit, propter uernaculam cuiusque gentis linguam, non posse uerba quamplurima ita apud alios sonare, ut apud suos: ac multò propterea melius esse, non translata ponere, quam illorum uim interpretatione tenuare. Hac ratione Græcos primum uocabula illa Hebraica suis commiscuisse, par est cre

dere, utpote desperātes posse se absolutū sensum suo ser-
 mone reddere, & sic nostros nihil deinde plus ausos, &
 Hebraica & Græca permisisse stare. Atqui id cōsultō fa-
 ctum nō nemo falsē putat, quo ad imitationē eius tituli,
 qui super crucē Seruatoris positus fuerat, perinde Missa
 triplici lingua cōstaret, ac illū scriptū fuisse Hebraicē &
 Græcē et Latinē tradit euāgelista Ioānes. Sed iam ad in-
 terpretationē ipsorum uerborum aggrediamur. Iesus He-
 bræum nomen, ut Hieron. indicat, apud nos seruatore
 significat. Christus ex mystico chrismate unctus dicitur,
 quē Iudæi Mesiam appellant. Idē dictus est Nazareus,
 id est, sanctus siue consecratus, uel à Nazareth oppido
 Galileæ, in quo est genitus & nutritus. Item Emmanuel,
 quod Hebræū est uerbū, & nobiscū Deus. Rabbi, idem
 ac dominus, siue magister, uel præceptor: nam apud He-
 bræos, à multitudine scientiarū dicta est uox. Paracletus
 Græcum uerbum, id est, παρακλητος, & significat aduo-
 catum, doctorem, hortatorē, consolatorē. Sic Seruator
 pollicitus est mittere paracletū, hoc est, Spiritū uerita-
 tis, qui discipulos doceret. Et illud notissimū est, Paracle-
 tum per e scribēdum in penultima, eamq; producendā:
 nam si legeris paraclytū per y in penultima, facies Chri-
 stum sceleratorum cōsocium, qui suis discipulis promisit
 fore, ut Pater eius nomine, talē ad ipsos mitteret docto-
 rem: quippe paraclytus apud Græcos, nomen est compo-
 situm à παρά præpositione, quæ præter, & κλητος, quod
 celebrē, inclytumq; significat. Ergo quum ea præposi-
 tio hoc loco pro sine ponatur, & cum κλητος coniuncta,
 pro eo qui sine fama est, ac planē infamis, non utiq; con-
 uenit

uenit Christi promissioni. Imò atq; adeo hinc uidere licet, quàm parum rectè faciant sacerdotes, qui ita apud euangelistã Ioannẽ legunt: seu quàm turpiter peccet, qui etiã de errore moniti, tantum abest ut uelint rectã tenere uia, ut scientes delirent, perinde quasi non ueritatis, cui Christus sese cõparauit, quum dixit, Ego sum uia & ueritas, sed consuetudinis quãuis deprauatissimæ obseruatores esse debeant. Bone Deus, ecquid reliquorum munerũ functionis ab eiusmodi expectari potest, qui ab aliis docti scire nihil uolunt? Sanè sic Simonẽ, sic Iacobum penultima syllaba correpta pronuntiant, etsi longa est, quum apud Græcos per ω, quod longum est, ea nomina scribantur. Ad prima redeo. Pascha Hebræũ uocabulũ, nõ Græcũ, provt Hieronymus affirmat, & trásitum sonat, quòd Iudæi tũc ex Aegypto in patriã remigrassent. Epiphania Græcũ uerbũ, apud nos apparitionẽ uel ostensionẽ significat, hoc ideo, quia eo die Seruator stella proditus est, & trigesimo deinde anno adhuc mũdo ignotus quũ uenisset ad Ioannẽ, ut baptizaretur, cognitus est, intonante de cælo Patre, Hic est Filius meus, etc. Itẽ pentecoste Græcè, quinquagenaria Latine dici potest, quòd usq; ad hãc celebritatẽ, à resurrectione Domini, intersint quinquaginta dies, ut infra fusiùs explicabitur. Scenopegia, uox cõposita, dicta est à figèdis tabernaculis, quia in solitudine prisca Hebræi illis usi esēt, & erat festus dies. Nostri perperã addunt aspirationẽ. item encenia, festi dies initiales, hoc est, dedicationis templi. Kyrie eleeson uerbum cõpositum, ex *kyrie*, quod significat Domine, & *eleeson*, quod est, miserere. Alleluia duo itidem uerba &

Hebraica, atq; idem ac laudate Deum: Ia enim, teste Hieronymo, ex decem nominibus, quibus apud Hebræos Deus uocatur, unum est. Antiphona Græcis uox reciproca, quod uicissim canatur. Homilia Græcè, Latine dicitur colloquiū, sermo. Canō Græca uox, regulā significat. Hosanna, Hebræo sermone perinde ualet, atq; apud nos, O Domine saluum me fac. Sabaoth Hebraica quoq; uox, & idē atq; Latinis, Dominus omnipotens, siue Dominus uirtutū, aut exercituum. Eucharistia Græcis gratiarum actionē significat, sicuti Euangelium bonū nuntiū. Psalmus & hymnus, utrunq; Græcum, ac alterū Latine canticum, alterū laus dicitur. Paradisus Graia uoce, pomarium, hoc est, hortus cōstitus pomis. Parabola Græcè dicitur, Latine cōparatio, similitudo. Symbolum collationē significat, quia Apostoli siue patres in unum contulissent, quod unusquisq; de Deo senserit. Petrus Græcis saxū, uelut Cephās Syro sermone, soliditas, quod Petrus solidus fuisse in confessione ueritatis. Phylacterium Græcū uocabulum, Latine custodia dicitur, quod in iis seruetur memoria Legis: sicut apud nos regulæ iuris habentur. Synagoga cōgregatio à nostris dicitur, nos etiā Graia uoce ecclesiam uocamus. Mammona, ut probat Hieron. Syriacū est nomē, singularis numeri, generis masculini, & apud nos diuitias significat. Ethnicus, uox Græca, & Latinis homo alterius sectæ. Profelytus, Græcum uerbū, nobis aduena: sic enim illū uocabāt Hebræi, quē ex aliena natione, in suæ legis consociationem recepissent. Scādalizare, Græcū uerbū, Latine est offendere: sicut angariare Persicū, & significat adigere, compellere.

lere. Golgotha, Syra est uox, non Hebræa, & Hieron. ostēdit significare locū calui, siue caluarie. Ita dictus est locus Ierosolymis, ad septentrionalē partē montis Sion, quōd in eo iacerent capita hominū damnatorū. Corbana, quam etiam uocāt gazophylacium, nomē ex lingua Persica & Græca compositum, & significat arcam in qua seruabantur templi pecuniæ, seu munera quæ usui erant ministris: nam corbā, ex testimonio Iosephi, quod in superiore libro citauimus, quum de radēdo capite Nazæeorum sermo fuit, apud Hebræos significat munus, unde corbana dicta uidetur. Eleemosyna, largitio, quæ inopi fit, Græca uox, & misericordiam sonat. Gehenna locus erat in ualle filij Ennon, in sorte tribus Benjamin, ubi filij Israël, erectis aris, sacrificabant, ac filios exustos igni deuouebant, immolabantq; demonio Moloch, quā Deus, uti apud Hieremiam legitur, cōminatus est se mortuorū cadaueribus impleturū: apud nos, pro loco inferorum accipitur. Diabolus Græcū uerbum, sonat delatorē, siue calumniatorē. Beelzebub, Hieronymus docet idē esse bel, beel, & baal, & Hebræis idolum, & Zebub muscā, quasi dicas idolū muscæ: *ὁ δαιμόνιον* enim simulachrū significat, & sic hoc nomine spurcissimū fuisse idolum. Abyssus Græca uox, Latine uorago dicitur. Phantasma Græcis, uisum per somnū uidere est, Latine spectrū dicitur. Sed ne per hæc peregrina longius gradientes, uisum etiam nos uidere uideamur, iam ad finē ueniamus. Amē uox Hebræa est, Latineq; sicut declarat Aquila, uerē, siue feliciter, uel fiat, Hieronymo teste in Psalmos, ubi ait, Fiat fiat, Hebræis legitur amen amen. Erat quippe ger-

manum consimileq; Hebræorum institutis, in ueterū religionē, feliciter, quod suprà ex Apuleij lectione cōstat, atque hic amen, quo significatur, ut ea quæ suprà sunt uerè dicta, confirmentur. Super ea re extat breuis epistola D. Hieronymi ad Marcellā. Hæc pauca libuit exponere, ut unicuiq; rem diuinā facturo, obuia esset eiusmodi uerborum significatio.

POLYDORI VER-
GILII VRBINATIS DE INVEN-
TORIBVS RERVM LIB. VI.

De pio pœnitendi initio, atq; duplici pœnitentiæ, quam uocant, genere, & de primo confitendi delicta instituto, & qualis sit publica confessio, ac ibidem de triplici purgatione pœnitentium. Cap. I.

Principium religionis Christianæ cum ueneratione Christi, & regum, item originem & exitum coniugij sacerdotalis, & modum contrahendi, ac ritum sacrificandi, cum apud Hebræos, tum apud nostros, iuxta & orandi, & quantum mortalibus ipsa Christiana religio profuerit, superiore libro exposuimus: iam idcirco & alia quæ ad institutum pertinent opus, differamus. Primum omnium scire licet pœnitendi initium à Deo profectum esse, qui ita pro sua erga nos miseros mortales misericordia, factum uoluit, quod probat atq; affirmat Tertul. in eo lib. quem de pœnitentia, quam uocamus, composuit, ubi inquit, Omnibus delictis seu carne, seu spiritu, seu factis, siue uoluntate commissis, qui pœnam per iudicium destinauit, idem & ueniam per pœnitentiam spondit,